









Suomen  
Maatiede.



Toinen painos.



A. G. J. Hallsten

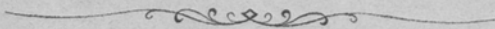
# Suomen Maatiede.

Suomentanut G. C.



-

Toinen korjailtu ja lisätty painos.



Turussa,

G. W. Wilénin ja Kumpp. kirjapainossa,

1871.





## Suomen Suuriruhtinaama.

6,835 (= 3,280 Suomen) neliö-penikulmaa; 1,746,000 asukasta,  
255 neliö-penikulman alalla.

Nimi, asema ja rajat. Suomenmaan ruotsalainen nimi, Finland, arvellaan alkunsa merkittävän samaa kuin sen suomalainen nimi, nimittäin suo-maata. Suomen mannermaa on  $59^{\circ} 48'$  ja  $70^{\circ} 6'$  välillä pohjais leveyttä ja  $38^{\circ} 10'$  ja  $50^{\circ} 25'$  välillä itäis pituutta. Pohjaisimmasta päästä, jossa Stora-joki ja Lenojoki yhtyvät toisiinsa, 4 penikulmaa Jäämerestä, on eteläisimpään nenään, Hankoniemeen (Hangöudd), 155 (= 108 Suomen) penikulmaa. Pisin väli lännestä itäänpäin on noin 80 (= 57 Suomen) penikulmaa. Pohjainen raja on Norjaa vasten, pitkin Lenojokea ja vähän matkaa Lapintuntureja; lännessä on rajana Ruotsinmaa, pitkin Muonion ja Tornion jokia, sekä Pohjanlahti ja Raumanmeri; lounassa Itämeri (Saksanmeri); etelässä Suomenlahti ja idässä Venäjänmaa ja Norja. Venäjän puolifella rajalla ovat maakunnat: Inkerinmaa, Kunufjenmaa ja Arkankelinmaa.

Maan-laatu. Suomi on välimaana Skandinavian vuori-  
maan ja Venäjän tasamaan välillä ja maa on enimmäen epä-  
tasaisista. Ruffuloita ja alankoja waihettelee yhä koko maassa,  
jonka wuoksi waan harwahelta isompia tasankoja löytyy. Laa-  
jin tasanko on Pohjanmaan rantamaa. Järwet, suot ja rämeet  
ottawat suuren osan maata. Yleensä näyttää maa siltä kuin  
olisi se muinais aikoina ollut meren pohjana, jonka yli wesi on  
tulwailnut ja johon se on jättänyt kiviä ja maata. Niin laa-  
jassa maassa, kuin Suomessa, on kuitenkin arwaten suuri erotus  
maanlaadussa. Lapinmaa ja pohjaisen Pohjanmaan sisemmät  
osat, jossa toisinaan maanjärsähkyksiä on hawaittu, ovat kor-  
Suomen Maatiede. 1

keimmat osat koko maassa ja ikään kuin vähäinen vuorimaa, jossa vuorotellen on vuoria ja järkkiä, hietalankaita, soita, rämeitä ja järviä. Eteläisen Pohjanmaan sisemmissä osissa on matalampia vuoria, mutta koko Pohjanmaan rantamaa on alhaista matala-kukkulaista tasamaata, jonka pohjainen osa on laihanlaista hietamaata, mutta eteläinen wiljavaa samiperäistä maata. Lounais osa (länsi Satakunta, Warfinais Suomi, Uusimaa ja etelä Häme) on kukkulaista, mutta kukkulain välissä on aukeita wiljavia laaksoja. Kaakkois osassa (etelä Karjalassa) ovat laaksoit ahtaammalla ja maan laatu on paikoin liian hietaista ja kivi-peräistä, paikoin liejusavista. Suomen sisemmissä osissa (pohjainen Karjala, Savonmaa, pohjainen Häme ja koillinen Satakunta) on paljo suurempia ja pienempiä järviä, soita ja rämeitä, tois-in paikoin kankaita, kivi-peräistä maata ja vuoria; mutta ei suinkaan wiljawaakaan maata puutu. Koko Suomenmaan pinnasta, 76 $\frac{1}{4}$  milj. tynnyrin alaa, on 7 $\frac{1}{4}$  milj. järviä, 7 $\frac{3}{4}$  milj. vuoria, 25 $\frac{1}{4}$  milj. soita ja rämeitä sekä 32 milj. ylhäisiä metsä- ja huhtamaita, mutta ainoastaan 1 milj. tynn. alaa peltoa ja 3 milj. niittua\*). Ei siis wiljelysmaata puutu, waikka waan toinen puoli olisi kelpaawata.

Sisempi ylämaa on korkeutensa juhteen, merenpinnasta lukein, hywin erilainen. Enontekisten kirrko esim. seisoo 1,475 jalan korkeudella; toiset paikat ovat sen siaan waan 200 jalan korkeisia. Maa matalenee vähitellen läntiseen rantaan päin, joka ylehenjä on alhaista ja aawaa, mutta laskeupi jyrkkänä mereen eteläisellä rannalla, jolla puolen onki paljo maahan tun-

\*) Maan laatu eri lääneissä, arwiolta lasken. Suuruus on laskettu suomalaississa tynnyrin-aloisia.

	Järviä.	Vuoria.	Soita, rämeitä.	Ylhäistä metsämaata.	Peltoa ja Niittua.	
Dulun lään.	3,342,000	2,970,000	16,019,000	10,448,000	93,000	700,000
Waasan l.	221,000	775,000	2,958,000	3,940,000	93,000	450,000
Turun l.	123,000	937,000	654,000	2,946,000	197,000	580,000
Uudenmaan l.	99,000	466,000	143,000	1,550,000	100,000	250,000
Wiiipurin l.	2,040,000	637,000	1,794,000	3,582,000	180,000	450,000
Kuopion l.	382,000	834,000	2,620,000	4,750,000	76,000	255,000
Wikkelin l.	804,000	386,000	725,000	2,650,000	74,000	175,000
Hämeen l.	244,000	675,000	405,000	2,137,000	107,000	255,000
Summa	7,257,000	7,680,000	25,318,000	32,003,000	920,000	3,115,000

leuvia merenlahkia, mereen pistäviä niemen-soikaleita ja wuoren-neniä sekä laajoja saaristoja. Paikoin läntisellä rannalla on saaristoja, niinkuin Pohjanlahden joukimmassa paikassa, (meren)kurkussa. Pitkin koko rantaa hawaitaan alinomainen maatuminen, joka tekee monenlaisia wastuksia siellä olewain kaupunkien satamille. Tämä maan kohoaminen tekee etelä osassa 2 jalkaa 100:ssa wuodessa, mutta nousee pitkin Pohjanmaan rantaa 4:jään ja 5:teenki jalkaan.

**Wuoriselänteet.** Wuoria on tosin paljon, mutta yleensä owat ne matalia. Korkeimmat kullulat owat Lapintuntureissa Lapinmaassa, niinkuin tuo yksinäinen Belboivi (2,245 Suomen jalkaa korkea), Dunastunturi (2,124 jalkaa) ja Teristunturi (2,200 jalkaa). Korkeimmat kullulat, paitsi Lapin kulluloita, owat koillis Pohjanmaalla (Ruusamon ja Gyrysalmen pitäjissä), joissa niiden korkeus on 1,100:sta 1,600 jalkaan. Wuoriselänteet owat korkeimmat maan pohjais ja koillis osissa (päälle 1000 jalkaa), mutta matalenewat tullessansa etelää ja länttä kohden (3—400 j.). Ne owat wäliin kaitaisia ja jyrkkiä, wäliin laajoja hietanummia ja kankaita; muutamain paikoin kaswawat ne metsää, tosin paikoin on niissä järviä; wälistä katkeawat peräti ja muuttuwat perätysten juoksewiin kulluloihin. — Pääwuorenselkä on Maanselkä. Se lähtee Skandinawian wuorista itään päin pitkin Norjan rajaa ja kulkee sitte Suolaselän eli Saariselän nimellä Lapinmaan läpi Talsunawiin, jossa se tekee polwen etelää kohden ja juoksee itäisen Lapinmaan ja koillis Pohjanmaan läpi, sitten enimmiten pitkin Wenäjän rajaa, siksi kuin se Miinalan wuorissa kääntyy kaakkoa kohden Wenäjänmaahan. Paitsi tätä kulkewat seuraawat isommat harjanteet Suomen läpi: 1) Dunasselänne lähtee Maanselästä etelää päin Pohjanlahden pohjaisimpaan rantaan. 2) Suomenselkä erkanee Maanselästä Miinalassa ja kulkee länttä ja lounaa kohden siksi kun se matalana juoksee Sidebyhn niemeen; tämä selkä erottaa Pohjanmaan Karjalasta, Sawosta, Hämeestä ja Satakunnasta. 3) Salpaus-selänne lähtee ulkopuolelta Suomea Maanselällä olewasta Lieksan wuorisolmusta Karjalaan, jossa se ensin kulkee etelää ja sitte luodetta kohden Joensuun kaupunkia päin, jossa

je kääntyy etelään lähellä Laatokan luoteista rantaa, jossa se, kulkaisfansa länttä kohden ja sillä matkalla muutamain paikoin katkaistuna pohjaisesta päin juoksewilta wesiltä, menee etelä Sawon ja Hämeen sekä keskisen Satakunnan läpitse Pohjanlahteen etelä puolella Porja. 4) Kainun-selänne lähtee Maanselästä lounaa kohden, katkeaa Dulun-joesa ja yhtyy Suomenselkään. 5) Satakunnan-selänne lähtee Karwian kulkuloilta Suomenselästä etelää kohden, lewenee kolkkoihin Pohjankankaasen ja Hämeenkankaasen ja menee Kokemäenjokea päin. 6) Hatara-selänne alkaa Satakunnanselänteestä kaakkoa kohden itä Satakunnan läpi, Tampereen siwutse Hämeesen, monin paikoin katkenneena pohjais puolelta juoksewissa wesisjä. 7) Hämeen-selänne lähtee Suomenselästä Soinin wuorilta etelää kohden, pitkin Satakunnan ja Hämeen rajaa ja sitte Hämeen läpi, pitkin Päijänteen läntistä rantaa, ja yhtyy Kärkölän wuorilla Salpausselänteeseen. 8) Sawon-selänne eroopi Mäkiöisten wuorilla Suomenselästä, tulkee länsi Sawon läpi ja yhtyy Salpausselänteeseen länsi puolella Lappeenrantaa. 9) Karjalan-selänne lähtee Suomenselästä etelää ja kaakkoa kohden luoteisen Sawon läpi keskiseen Karjalaan, jossa se, Joensuun itä puolella, yhtyy Salpausselänteeseen. 10) Pohjan-selänne lähtee Salpausselänteestä etelä Hämeessä lounaa kohden läntisen Uudenmaan läpi Tammissaareen päin ja juoksee Hankoniemeen.

Edellä mainitut selänneet jakawat maan luonnollisesti seuraawiin wieruihin: 1) pohjainen ja koillinen wieru, Jäämerta ja Wienan merta päin, sisältää Maanselän pohjais ja itä puolella olevat osat Lapinmaata ja Pohjanmaata; 2) luoteinen wieru, Pohjanlahden pohjais osaa päin, sisältää etelä Lapinmaan ja melkein koko Pohjanmaan; 3) lounainen wieru, Rauman merta ja Itämerta päin, sisältää länsi Hämeen, Satakunnan ja Warjinais Suomen; 4) etelä wieru, Suomenlahtea päin, sisältää itä Hämeen, Uudenmaan ja etelä Karjalan; 5) kaakkoisen wieru, Laatokan ja Nänisen (Onegan) järwiä päin, sisältää Sawon ja suurimman osan Karjalaa.

Wedet. Niitä on Suomessa paljon. Ylämaan wesisjä on se merkittäwää, että iso joukko niitä jaksottain yhtyy suureksi

wesistöksi, josta wesi wirtawana juoksee alamaahan, jota vastaan alamaan wedet ei yhdy toisiinsa, waan juoksawat kulin jokilaaksoansa.

1) Pohjainen ja koillinen wieri. Maanselästä juoksee pitkin Norjan rajaa Skeskemjoki, joka edempänä kutsutaan Inarinjoksi ja viimein Tenojoksi, johon yhtyy Utsjoki ja Pulmajoki maan pohjaisimmasta Pulmajaur (1) \*) nimisestä järwestä, jonka jälkeen Tenojoki menee Suomen rajan yli ja Norjassa laskee Tenovuonoon. Suurin järwi on Inarinjärwi (5), johon Iwalojoki laskee ja josta Patsjoki juoksee poikki Suomen rajan Waranginwuonoon.

2) Luoteinen wieri. Kollajaur-järwestä, jossa Suomen, Ruotsin ja Norjan rajat käywät yhteen, juoksee rajajoki Kõnkõmä, joka sitten Muonionjoen nimellä yhtyy Ruotsista tulewaan Tornionjokeen, joka 16 penikulman matkalla on rajana Ruotsia vastaan. — Kemijoki, Suomen suurimpia jokia, lähtee Talunaoiwista ja saatuansa Kittisenjoen yhteyteensä, juoksee Kemijärwen läpi ja saapi sitten vielä Dunasjoen lisäksensä. — Dulunjoki, kauppatienä tärkein maan joista. Se tulee Niskakosken kautta Dulunjärwestä (31), johon pohjais-Suomen ylängön wedet kahdelta päähaaralta laskevat: a) Kianto-laakson haara pohjaisesta ja b) Sotkamo-laakson haara idästä, jonka wesi Ummakosken kautta Rajaanan lähellä laskee Dulunjärween. 10 penikulman matkallansa Niskakoskesta mereen estää Dulunjokea useat kosket, joista Pyhäkoski Muhoksen pitäjässä on suurin ja waurallisin. — Siikajoki, kewättulwalla ja jäiden lähdeksä tunnettu kowin rajuwirtaisiksi. — Pyhäjoki Pyhäjärwestä (150). — Uhtawänjoki Liwonlähteestä Suomenselällä, juoksee Majärwen, Lappajärwen ja Ewijärwen läpi. — Lapuanjoki Kuortaneen järwestä. — Kyröjoki, suurin etelä Pohjanmaalla (30 penikulmaa); nimitetään yläpääksensä Kauhajoksi, sitten Ilmajoksi.

3) Lounainen wieri. Karwianjoki. — Kokemäenjoki, ritas lohista ja siioista, purtaa wedet suuresta Kokemäen wesistöstä,

\*) Numero sulkuin sisällä järwen nimen perässä on sama numero, jolla mainittu järwi on merkitty vuonna 1861 annetussa Suomenmaan kartassa Gylbeniltä.

jonka laueus sisältää Suomen ylämaan länsi osan (länsi Hämeen ja itäisen Satakunnan). Ne monet tähän kuuluvaiset vedet jakautuvat kolmeen päähaaraan: läntinen, pohjainen ja itäinen haara. Päävedet on pohjaisella haaralla, joka alkaa edellä mainitusta Liwonlähteestä, josta se juoksee etelään päin, lewenee moniksi suurenmoisiksi järviksi, niinkuin *Utsärinselkä* (104) ja *Toivesi* (103). Saatuaan lisävesiä *Pihlajaveden* ja *Keurun* (105) vesistä laskee wesi *Kuoweteen* ja siitä *Muroleenkoskea Näsijärveen* (100) sekä *Tammerkoskea* (61 jalan pudokkeella  $1\frac{1}{4}$  wirstan matkalla) *Pyhäjärveen*, *Birkkalassa*. Tähän järveen tulee etelästä päin itäinen päähaara, jossa on monta haaraa: a) *Längelmä-haara*, johon se suuri *Längelmävesi* (107) kuuluu, joka alusta on ollut yhdessä *Pelkäneden* (109) kanssa, mutta jolla nyt on suurempi juoksu *Kaiwannon* kanavan kautta *Moineesen* (110), joka laskee *Mallasweteen* (111), johon myös *Pelkänedenvesi* *Kostion* wirran kautta juoksee. b) *Hauhonhaara* alkaa *Padasjoelta Lummeneen järvestä* (68) ja kulkee *Wesijaon* (117) sekä *Lammin* ja *Hauhon järvien* läpi edellä mainittuun *Mallasweteen*, joka sitten *Walkiakoskea* laskee *Nautunselkään*. c) *Wanajan-haara* alkaa *Uikkalassa*, lewenee *Pääjärveksi* *Lammin* pitäjässä ja saatuaan *Zanakkalassa* lännestä päin *lisä-wettä* *Lopenjärvestä* (120), kulkee luodetta kohden *Wanajan* läpi, *Hämeenlinnan* siwu, *Wanajaweteen* (113) ja siitä edellä mainittuun *Nautunselkään*. Siitä juoksee wesi *Kuokkalankoskea*, *Lempäälässä*, ja *Wesilahden järvien* läpi *Pyhäjärveen*, etelä puolella *Tamperetta*. Pohjaisen ja itäisen haaran tässä yhtyneet vedet laskevat *Nokiawirtaa* *Kuloweteen*, johon pohjaisesta päin läntinen haara tahti *Kyrön-haara* tulee, jossa *Kyrösjärwi* (97) laskee wetensä 73:n jalan korkuista *Kyröskoskea*. *Kulowedestä* juoksee wesi *Nautaweteen* (96) ja sitten *Wammaskoskea* *Niekoweteen* *Tyrwään* pitäjässä, josta *Kokemäenjoki* saapi alkunsa. Saatuaan *Loimijoen* etelä-puolelta *lisä-wetensä*, laskee se *Kiettareen koskea* alas *Satakunnan* alamaahan ja purkaa *wettänsä* 5 suulla alapuolella *Poria*. — *Curajoki*, *puhdas-santapohjaisesta Pyhäjärvestä* (140) *Curassa*. — *Uurajoki*, *Suomen* *historiasja* *mainittawin* *joki*, juoksee *Turun kaupungin* läpi.

4. Etelä wieru. Wanta- eli Helsinginjoki lähellä Helsingiä. Kymijoki purtaa sen suuren wesiistön, joka lewenee Suomen ylämaan keski-osassa. Sen pää-haara alkaa Suomeneslältä ja juoksee pohjaiseen Hämeenmaahan, jossa haara saatuansa wähitellen lisä-wesiä, lewenee muikku-rikkaaksi Keiteleeksi (77) Wiitasaaressa. Tästä etelää kohden Laukaan pitäjään juoksewa wesi, joka lännestä päin saapi lisäwettä Saarijärwen-haarasta (75—72) ja idästäpäin Tarwalan koskea tulewasta Nantalamminhaarasta (81—86), laskee suurta Kuhankoskea Leppäweteen (70), ja siitä Haapakoskea Päijänteesen (67), joka on 12 Suomen penik. pitkä, 3 leweä. Päijänteesen juoksee paljo wesiä: lännestä päin wälewä ja kirkas-wesinen Urrakoski, joka tulee edellä mainitusta Hämeenselännteellä olewasta Wesiäjoesta (117), josta wesi siis juoksee kahtaalle; — eteläpuolesta Wääksenjoki Wesijärwestä (66); — itäpuolesta Lainiowirta, joka juokuttaa Syymän-haaran wettä Ryywedeestä (89), Puulawedeestä (90) ja Jääsjärwestä. Sitten lähtee wesi Päijänteen kaakkoispuolesta Kalkkisen-koskea Nuotsalaisenjärween (65), josta Kymijoki alkaa, joka juostessansa kaakkoa ja etelää kohden pauhaa Syrängönkoskena lähellä Heinolaa ja, saatuansa lisä-wedeksi pohjaisestapäin Mäntyharjun-haaran (91, 92), Keltunkoskessa katkaisee Salpausselänten, jonka jälkeen se juoksee Uudenmaan alankon läpi, tekee Anjalan pudokkeen ja jakaupi Bedenjakamassa kahdeksi haaraksi, jotka sulkewat Pyhtään saaren, ja purtaa wettänsä Suomenlahteen 5 suuhaaralla, joista itäisin on mainittawa siinä olewan Korriakosken pudokkeen wuoksi. — Rajajoki, wanha raja Wenäjän ja Ruotsin välillä (w. 1323—1617), niinkuin nytkin Wenäjän ja Suomen välillä.

5. Kaakoinen wieru. Itä Suomen ylängön (Sawon ja Karjalan) suuren wesiistön sydännä on tuo suuri Saima, joka on monien, salmilla ja koskilla toisihinsa yhtyneitten järwien ja wesien yhteinen nimi. Pää-haaran eli Pielis-haaran lähteet owat lähellä Miinalaa Wenäjänmaassa, mutta se tulee, juostuansa 12 penikulmaa, Suomenmaahan koilliseen Karjalaan, jossa se lewittää isoksi Pielisjärweksi (47), josta Pielisjoki, katkaistuansa Karjalanselänten, juoksee Pyhäselkään, jota, yhdessä Ori-

weden kanssa, kutsutaan koilliseksi Saimaksi (42). Läntinen eli Kallaweden-haara alkaa pohjaisessa Savossa, jossa useampia pienempiä wesiä kokoutuu Poroweteen Jisalmessa ja juoksevat siitä etelää kohden Onkiveteen (54) ja siitä Kallaweteen (53). Kallawesi, saatuansa koillisesta päin Niljän-haaran lisäweden (57—59), joka Jännewirrasa kattaisee Karjalanselänteeseen, juoksee Puutosjalmea Koirusweteen ja siitä Konnuskoskea Unnukkaweteen ja wihdoin Barkauskoskea Uimisiweteen, jota yhdessä Joutsenweden, Haukiweden ja moniain muiden järwien kanssa kutsutaan Enonwedeksi eli luoteiseksi Saimaksi. Koillisesta Saimasta, johon suuren Höytiäisen (46) kirkas wesi nykyään Kanawan kautta suoraan juoksee, lähtee länttä kohden Orivirta, joka siis yhdistää Saiman koilliset ja luoteiset wedet. Tämä yhdistynyt wesijoukko juoksee Sawonlinnan siwu Pihlajaweteen, jota yhdessä itäisemmän Puruweden kanssa kutsutaan keski Saimaksi, josta Puumalan salmi kulkee saariiseen etelä Saimaan. Sen eteläisimmästä selästä, Lapwedeestä, lähtee Wuoksenjoki (133) kaakkoa kohden ja laskee, kappaleen matkaa siitä, alas Salpausselännettä Imatran kostena, joka on jaloin kosti Suomessa (139 jalan lewyinen, 114 jalan korkoinen 6:den wirstan matkalla). Wuoksenjoki juoksee sitte alamaan läpi 15 penikulman pituisena, etelään päin selkänä kaarena, leweten sillä matkalla moniin suuriin selkihin, ja laskee wetensä Laatokan suureen järween 2 suuhaaralla lähellä Käkijsalmea. — Jänisjoki eli Leskelänjoki juoksee Jänisjärwen (127) läpi Laatokkaan.

Suomenmaan wedet eivät ole juuri sopiwia weneenkululle, kun niissä on paljo kostia ja pudokkeita. Sentähden onki kostein perkauksilla ja kanawillaki koettu poistaa tätä wastusta ja niinmuodoin auttaa kulkua maan sisemmissä osissa. Monille järwille on kaimettu sopiwampi suu, joten wesi niissä on alennut ja awarointa, weden wallassa olleita maita saatu wiljeltäwiksi. Merkkillisimpiä kanawia ovat: Pohjanmaalla Ummän kanawa, joka kulkee Ummän pudokkeen siwua Rajaanin joesa ja awaa niintawoin weneille kulun Dulunjärwen ja idästäpäin siihen juoksewain wesien välillä; Satakunnassa Kaiwanto, joka kattaisee Kangasalan harjun ja yhdistää Längelmäweden ja Roineen;



Muroleen ja Kuokkalan kanavat; Savossa Taipaleen ja Konnuksen eli Barkausen kanava ja sulkulaitos sekä kanava- ja sulku-laitokset Kallaveden pohjais puolella, kulun edistämiseksi maakunnan etelä ja pohjais osain välillä; Karjalassa Kanava Höytiäisestä Pyhäselkään ja Kiviniemen-kanava Vuoksesta Suwanto-järveen, joten Vuoksi lyhempää tietä pääsee Laatokkaan. Etunään on kuitenkin Saiman-kanava pantawa, joka kulkee Salpausjälkeen (Saiman rantaselänteen) poikki ja aukaisee (syyskuun 7:stä päivästä w. 1856) suoran kulun Saimasta (Lappeenrannan itäpuolella) Wiipurinlahteen. On myös tuumailtu yhdistää kanawilla Päijänteen westistö Saiman westistön ja Pohjanlahdenki kanssa.

Ilman-ala, tuotteet ja elinkeinot. Samoin kuin muissaki maan-nawan läheisissä maisissa on Suomessaaki talvet pitkät ja kovat (toisinaan — 40°), kesät usein hyvin lämpimät (toisinaan päälle + 30°). Soiden kuiwaamisella ja wilja-maiden laajentamisella on ilman-ala tosin paljon lauhnut; mutta pitkät, kylmät ja kuiwat keväät, niinkuin ne tawallisesti owatkin, ja yöhallat kesä-aikoinaki pilaawat usein kylwöt, warfinki suo-mailla. Ylehenä taidettanee sanoa että 5 vuonna 1 vuosi antaa hywän sadon, 3 keskiertaisen ja 1 on katowuosi. — Maan suuren awaruuden wuoksi on arwaten suuri erotus ilman-alassa eri paikoilla. Etelä puolessa on pisin päivä ja pisin yö, kumpikin 18½ tunnin pituinen, mutta Enontekiäisissä 1:n kuukauden ja Utzjoella 2:n kuukauden pituinen. Etelä puolessa luetaan talwi kestävän 5—6 kuukautta, mutta pohjais puolessa 8—9 kuukautta. Wuoden keski-lämmin on etelä puolessa (Turussa) + 4½° paikoilla, mutta pohjaisessa (Enontekisissä) — 2½° paikoilla. Erotus ilman-alassa on myös suuri saman leveys-asteen eri paikoilla, jos ne owat rantamaita, jossa itse maa on alhaisempaa ja enemmin wiljeltyä, taikka jos ne owat ylhäisempiä, järwisiä ja soisia sisäkaita. Ilma on ylehenä puhdas ja raitis. Suuremmat yhteiset kulkutaudit owat tawallisesti olleet katowuotten ja siitä seuraawan sopiwan ja terveellisen ruuan puutteen waiuttamat.

Pää-elinkeino on maanwiljelys, jota harjotetaan pohjaiseen

päin Inarinjärven etelä rannalle asti. Maanviljelyksellä on kuitenkin monet esteet ja vastukset: maanlaatu, kansakunnalliset seikat, kansan kiinteä pysyminen vanhoissa tawoisfansa, taidon ja rahan puute. Taidon puutetta on koetettu auttaa maanviljelysseuroilla ja kokouksilla, sekä rahan puutetta hypoteeki-yhdistyksellä. Maanviljelyksen edistymistä estää myös se seikka että wero on melkein yksinään maanviljelyksen niukoilla ja että se on epätasaisesti jaettu eri maatiluksille. Sopiwin maanviljelykseen on kuitenkin lounais osa: Wärsinain Suomi ja Uusimaa ja monet niiden edustalla olevat saaret, Hämeenmaan, Satakunnan ja Pohjanmaan etelä osat. Suomen pohjaiset ja itäiset osat ovat täynnä soita ja newoja tahi kiviiperäistä maata ja hietakankaita, joissa waan harwassa kaswaa mäntyjä ja kanerwia. Suuria suo-maita on viimeisinä aikoina yhdyttämällä tehty wiljamiksi pelloiksi ja niituiksi. Suon-wiljeleminen, jota erinomattain Pohjanmaalla on toimitettu, on yleensä Suomessa enenemään päin. Itäpuolisten osain kiviiperäinen maa tekee että Suomalaiusten wanhin tapa hdyttää maata, nimittäin tuo metsiä häwitättävä ja maata uuttawa tahi laihduttawa kaskenpolttaminen wieläki on tawallinen. Enimmin kylwetään ruista (rukiin-kylwö loppuu Sodankylässä ja Muonionniskassa, 67° ylempänä); pohjaisessa osassa kylwetään enimmin ohraa, ja paikottain ei muuta kuin ohraa; etelä osassa menestyy nisu; kauraa ja tattaria wiljellään enimmin kaakkois osassa. Waikka maan parempi tahi huonompi laatu tekee suuren erotuksen ja waikka harwassa järjellissellä tawalla maata wiljellään, taidettanee laskea keskimäärin, koko maassa tynnyrin-alalta peltoa saatawan 5 tynnyriä jywiä ja 6 tynnyriä perunoita. Wuotinen wiljan tulo luetaan tekewän noin 2 milj. tynn. rukiita, 1 milj. t. ohria, 900,000 t. kauraja, 18,000 t. nisuja, 50,000 t. herneitä ja, ilman sitä, seka-wiljaa ja tattaria \*).

\*) Tässä seuraa keski-lasku wuotten 1845—1855 jywäntulosta kuesjaki läänissä:

	Tynnyriä rukiita.	Ohria.	Kauraja.	Nisuja.	Tattareja ja seka-wiljaa.	Hernei- tä.
Dulun lään.	112,000	190,000	7,000			
Wärsan l.	375,000	255,000	59,000			
Turun l.	390,000	122,000	169,000	10,000		23,000
Uudenmaan l.	233,000	26,000	84,000	3,000	3,000	7,000
Wiiipurin l.	244,000	75,000	321,000	500	12,000	
Kuopion l.	325,000	222,000	70,000		?	
Wittelin l.	217,000	91,000	127,000		?	
Hämeen l.	199,000	59,000	64,000	1,500		18,000
Summa	1,995,000	1,040,000	901,000			

Jos tästä siemenjyvät, noin 750,000 t:riä otetaan pois, jääpi noin 3,300,000 t:riä jällelle. Suomenmaan väestön vuositarpeen saattaa laskea 4,500,000 tynnyrin paikoille, paitfi mitä menee eläimille ja wäkewäin juotawien valmistamiseen. Tämän jyvänpuutteen siaan wiljellään kuitenkin muita ruoka-aineita. On sellaisiaki paikkakuntia, jossa kansa ei syö puhdasta leipää, waikka ei katowuosiakaan ole, waan sekottaa jauhoihin petäjän kuorta, jauhettuja eli surwottuja olkia ja muita aineita. Perunat owat jyvänpuutteen suurin täyte. Niitä wiljellään yleensä, enimmäin lounais osassa. Niiden tulo on tietämätön (kukaties 3 milj. t:riä), ja 3 tynnyriä perunoita arwellaan vastaawan 1 tynn. jywiä. Wiljellään muitaki ruokakasveja, niinkuin herneitä (mutt'ei Dulun läänissä), papuja ja nauriita (enimmäin itä osassa). — Niituista ollaan huolimattomat ja jätetään yleensä hoidotta; senpä mukaan onki heinäntulo. Wiimeisinä vuosina owat kuitenkin talonpojatti, warsinki lounais osassa, wähän ruvenneet niittuja wiljelemään. — Bellawa, parasta keski Hämeessä, tulee jo keski Pohjanmaalla tarkeaa; hamppu kaswaa pohjaisempanaki; humalaa kaswatetaan enimmäin Uudellamaalla; siellä täällä kaswattaa talonpoikainen kansa tupakkia, tavallisesti waan omaksi tarpeeksi. Ilman-ala tosin on juurena wastuksena puutarhan-hoidossa; saattaisi se kuitenkin olla paremmalla kannalla kun se on; sillä tuskin muuta kaswatetaan kun kyöki-kaswia, paitfi moniain paikoin etelä osassa. Wiina- ja karwa-marjat kypsyvät Dulun läänissäki; omenat ja kirsiät eiwät kypsy usein keski Pohjanmaallakaan; kriikunat, puuperunat ja luumut eiwät juuri menesty Uttamaata pohjaisempana. Hedelmäpuiden puutteen täyttävät monet marjalajit, enimmäin pohjais puolessa, niinkuin muuramet (lakat, hillat) pohjaisimpana, ja sitten järjestään kaswaa puoloja, mustikoita, mesimarjoja (maamuuramia), waaramia, mansikoita ja m. — Metfiät owat suuresta arvosta. Plankkuin ja lautain valmistaminen on monin paikoin talonpoikain tärkeimpiä siwu-elatuskeinoja. Sahoja on myös paljon rakennettu, suurimmat maan itä puolella. Moniain paikoin (sijemmällä Pohjanmaalla) on terwanpoltto

Nämät tulot, werrattuina tuloihin 20 vuotta tätä ennen, osottawat jyvántulon lisäyneeeksi kolmannen osan.

pää-elatuskeino. Arvoisimmat puu-lajit ovat koivu, kuusi ja petäjä, joita kasvaa koko Suomessa. Samoten kasvaa myös katalja, leppä, paju, haapa, tuomi, pihlaja ja halawa; harvemmassa niinipuu, waahtera, jalawa eli kynneppää (keski Pohjanmaallaki), päyhkinäpuu, orapihlaja, saarni, tammi (enimmin etelä rannalla), lehtikuusi (kaakkois osassa). Dikeata metsänhoitoa ei ole vielä ollut Suomessa, mutta sen tarpeellisuus rupeaa yhä enemmän tuntumaan; sillä rantamaille on jo metsän puute 10—20 penikulman lewyiseltä, ja sisemmässä maan osissa hävitetään yhtä taidottomasti metsiä, jotka ovat suuresta arwosta ei waan tuotettensa wuoksi, mutta myös sen wuoksi että suojelewat maan joutumasta kaswamattomaksi. Metjistänsä woipi tosin talonpoika valmistaa taikelaista kalua, jolla saapi hyvän rahatulon, mutta kun maan sisemmistä osista matkat ovat pitkät rantaan kaupunkeihin, hinta ei juuri nouse päälle weto-palkan. — Karjaa pidetään sekä sen annin että maan hoidon tähden ja on sängen arwoisa elatuskeino. Waikka karjaa yleensä hoidetaan huolettomasti ja harwassa on paremman-laatuisia eläimiä, on karjan-antia kuitenkin ei waan tarpeeksi asti mutta paljo kaupaksiin. Arwoisin on sarwikarjan hoito. Hewoiset ovat pieniä, mutta kestäviä; parhaimmat ovat itä-osassa, jossa niitä parhaiten hoidetaan. Lampaat ovat enemmiten wanhaa huonoa laatuansa ja karhea-willaisia. Lisäksi mainittakoon wuohia, sikoja ja koiria. Lapinmaan arwoisin eläin on poro, joita myös on metsissä omassa wallassansa, kesuttomina (peuroja \*).

*) (w. 1855)		Nauta-	Lampaista.	Sikoja.	Wuohia.	Poroja.
	Hewoisia.	eläimiä.				
Dulun lään.	19,000	97,000	88,000	4,000	50	20,000
Waaajan l.	53,000	176,000	190,000	28,000	2,000	
Turun l.	39,000	157,000	180,000	26,000	6,000	
Uudenmaan l.	24,000	81,000	74,000	20,000	1,600	
Wiipurin l.	37,000	121,000	80,000	39,000	200	
Kuopion l.	37,000	119,000	61,000	33,000	1,000	
Mikkelin l.	25,000	115,000	55,000	34,000	1,300	
Sämeen l.	29,000	99,000	163,000	20,000	6,000	

Summa 263,000 965,000 891,000 205,000 18,000 20,000

Näistä laskuista, werrattuina laskuihin 30 wuotta fitä ennen, hawaitsee hewosten ja elukkain enenneen  $\frac{2}{3}$  osaa (67—68 prof.), mutta

Sen erinomainen ruoka on peuranjätkälä, josta, samotenkun kangasjätkälästäkin, on viime vuosina ruwettu valmistamaan terveellistä katuwuoden leipää. Ujjo-lintuja on yleiseen: kanoja, kyyhkyisiä ja hanhia. Metsäishoito on waan eteläisimmässä osassa tawallista, jossa myös silkkiäisiä (silkki-matoja) on saatu menestymään (ilman silkkiäis-puutta). — Kalastaminen on suuresta arwosta meren, järwein ja jokein rannoilla asuwille, ja paikoin se on saaristolaiusten ainoa elatuskeino. Meriwesissä on silakan ja pohjaisissa joissa lohien pyyntö erinomainen. Muita tawallisia kaloja on ahwen, lahna, hauki, kuha, made, muikku, nahkainen, kouri, siika, ankerias (airokas) j. m. Krapuja ei ole Pohjanmaan eteläisimpiä wesiä pohjaisempänä. — Metsästäminen ei ole hyödyttömtä maan pohjaisissa ja sisemmissä osissa. Metsän eläviä, moniaat arwoisia nahkansa tähden, mainittakoon majawa (harwasä), karhu, orawa, hirwi (yhä harwemmassa), jänes, kärppä, ahma, naali, ilwes, kettu (repo; mustia on harwasä), susi. Nämät tekewät usein suuria wahingoita karjalle. Kesuttomia lintuja mainittakoon kotta, haukka, kurki, teeri, metsö, joutsen, haahka (pohjaisessa) j. m. wesi- ja metsälintuja. Saaristolaiset pyytävät hylkeitä, joka on waiwaloista ja waarallista, mutta toisinaan hywin hyötyisää. — Wuorityöhön on viime

lammasten waan  $\frac{1}{3}$  osan (36 prof.). Wuotten 1850 ja 1855 välillä hawaitaan poroin luku wähenneen 10,000; nyt luetaan niitä olewan 27,700. — Woin-saalis lehmältä ei ole yhtä suuri kaikin paikoin. Pohjaisessa puoleessa Suomea on se noin 5 leiwiskää, mutta keskiluwun jälkeen kolo Suomesa arwattanee se waan 3:meen leiwiskään lehmältä. Wuotissa luetaan saatawan lehmästä 2 leiwiskää woita ja 2 leiwiskää juustoa, mutta etelä Tanskassa 5—7 leiwiskää woita ja 6—9 leiwiskää juustoa.

Oleensä luetaan Europassa 1 hewoinen 12 ihmistä kohden ja 1 nauta-eläin 3 ihmistä kohden. Kun siis Suomesa sanotaan olewan 1 hewonen 6—7 ihmistä kohden ja 1 nauta-eläin 2 ihmistä kohden, niin ei eläinten luku ole wähäinen tahi riittämätön, kun waan tulo ei olis niin huono, johon on syynä eläinten huono hoito ja siitä seuraawa huonompi laatu. — Suomesa on 53 lammasta 100 ihmistä kohden, Wuotissa 47, Tanskassa 91, Ranskassa 110, Englannissa 177, Mecklenburgissa 277, ja ilman sitä on willansaanti joka lampaasta paljon suurempi kun Suomesa.

vuosina ryhdytty suuremmalla toimella \*). Kivifunta on yleensä löyhää; enimmin löytyy rautaa, jota saadaan sekä vuori-kaiwan-  
noista (joita on 25—30, useimmat läntisellä Uudellamaalla ja  
Wärfinais Suomen itäisessä osassa) että järivistä ja soista (mel-  
kein yleensä). Wuosittain tuodaan kuitenkin vielä paljo rauta-  
malmia Ruotsista. Waskea (kuparia) kaiwetaan läntisellä Uudel-  
lamaalla ja Karjalassa. Runsaasti on sitä Pitkärannan seuvuilla,  
Laatokan koillis rannalla, jossa myös löytyy tinaa. Kalliita  
metalleja on myös tavattu hiukan; mutta niitä ei ole otettu  
valmistaaiksensa, kun se ei ole näyttänyt maksawan waiwaansa.  
Kivenlaatuja on graniiti niminen (harmaa kivi) tavallisinta  
(monenkarwaista). Marmorina, wajanssi-fawea ja fältspattia ta-  
wataan enimmiten kaakkois Karjalassa; liuska-, tahko- ja myl-  
lyntiä, sawenwalajan sawea, punamultaa löytyy monin pai-

\*) Se antoi 15 vuotta tätä ennen työtä 4,000:lle hengelle, jotka  
olivat wuoriherran kästhyläisiä, ja sen liikkeelle panema rahajumma  
laskettiin 3½ milj. markkaan. Wuonna 1862 teki metallitehdasten tuote-  
arwo 6½ milj. markkaa.

Wuonna 1638 oli Suomessa 2 masuunina ja 2 rantapruunia  
(Mustio ja Antskog) 4:llä kankirauta- ja 2 kimpurauta-wasarella;  
mutta vuonna 1748 luettiin 10 hyttyä ja masuunina, 15 rantapruunia  
18:lla kankirauta-, 7:llä kimpurauta- ja 1 pelliwasarella. Wuonna  
1809 oli 10 masuunina, 25 kankirauta- ja 14 kimpurautawasaraa; ei  
yhtään rautakaiwantoa silloin vielä ollut Suomessa; järwimalmia käy-  
tettiin ainoastaan Juwan (Mitsästä) ja Östermyhran prunkeissa.  
Wuonna 1840 oli etuoikeutettuna 18 masuunina (keskimäärin useam-  
pana vuonna tuottivat ne 18,000 kippuntaa harfforautaa ja waletuita  
kaluja), 23 rantapruunia 26:lla kankirauta-wasarella, etuoikeutetut  
walmistamaan 15,000 kippuntaa kankirautaa, sekä 25:llä nauha- ja  
kimpurauta-wasarella. Wuonna 1860 oli työssä 16 masuunina (ni-  
iden joukossa 8 ainoastaan wuorimalmia warten), jotka tuottivat  
90,000 kippuntaa harfforautaa ja waletuita kaluja, 27 kankirauta-wa-  
saraa ja 16 sulatuslaitosta, jotka walmistivat 56,000 kippuntaa kanki-  
rautaa, sekä 27 kimpurauta- ja 41 nauha-wasaraa; 20 rautamalmi-  
suonta oli työn alla. — Prunkeissa käytetystä malmista on noin 12  
prosenttia suomalmia, 69 pr. järwimalmia, 12 pr. Suomen wuori-  
malmia ja 8 pr. Ruotsin wuorimalmia. — Waskea walmistetaan Fiska-  
risa noin 200 ja Pitkärannossa 1000 kippuntaa. — Tinaa walmistet-  
tiin 55 kippuntaa vuonna 1860, mutta 193 kippuntaa vuonna 1862.

koin, samoin myös kalkkia (erinomattain pitkin eteläisen ranta-  
maan läntistä osaa).

Talonpoikainen kansa on monin paikoin ahkera koti-teolli-  
suudessaan. He valmistavat vaatteita, kaikenlaisia talontar-  
peita, pelto-aseita j. n. e., ei waan omaksi tarpeekseen, mutta  
myös kaupaksi, niinkuin kudottuja ja neulottuja kankaita, puu-  
astioita j. n. e. Turun ja Porin tienoilla kudotaan paljo pum-  
puli-kankaita. Käsi-alat ovat kuitenkin huonommanpuolista, ja  
siihen on suurena syynä se että käydään käsin monenlaisiin as-  
karoitsemisiin. Suomalaiset, kuin ovat yleensä käsitään tekewää  
kansaa, pystyisivät kyllä sekä uusia käsitöitä toimittamaan, joita  
süs pitäisi kansalle hankkia, että siwemmästi ja taidollisemmin  
valmistamaan tavallisia käsilajojansa. Käsi-töiden paneminen  
paremmalle kannalle on tuike suuresta arwosta, kun Suomen  
talonpojat, talwi-ajan 6:nä, 7:nä kuukautena, eivät woi ryhtyä  
maanwiljelykseen. Käsi-ammattaja tosin on monenlaisia, mutta  
niiden teokset eivät kaupungeisfakaan osota suurta taidollisuuta.  
Suurempaa wapautta elatuskeinoisja ja liikkeessä ammattikuntain  
ja muiden samallaisten estetten siaan oliji toiwottawa. Tässä  
kohden on viimeis wuosina muutamia parannuksia tehty, mutta  
paljon on vielä tehtävänä. — Tehdasliike on edistymistä päin,  
mutta vielä alhaisella kannalla; sillä ei ole ollut halua suuriin  
hankkeisiin eikä suurin yhdykskunnittain toimittamaan mitä wähillä  
rahoilla ei saada toimitetuksi. Päälliseksi raaka-aineetki ovat ul-  
komaalta tuotawat. Useimmat tehtaast ovat wähämäisiä ja kun  
ovat suositut korkeilla tullitaksioilla, taitawat ne korottaa teostensa  
hintaa, eikä ole siis pakotetut parantamaan niitä \*). Suurin

\*) Tehdasliikkeen olewan enemessä hawaitsee siitä että  
Vuonna 1805 oli 53 tehdasta:

"	1843	"	90	"	niissä 1,700 työmiesistö;	teosten arwo
						2,200,000 m.
"	1845	"	103	"	"	2,058 " 2,700,000 "
"	1847	"	118	"	"	2,234 " 3,100,000 "
"	1849	"	128	"	"	2,588 " 3,900,000 "
"	1851	"	148	"	"	3,364 " 5,200,000 "
"	1855	"	171	"	"	3,419 " 4,700,000 "
"	1857	"	200	"	"	4,996 " 7,500,000 "

tehdas-laitos on pumpulitehdas Tampreella ja sitä lähin on mainittava 4 muuta pumpulitehdasta (Turun ja Waasan sekä Forsan ja Wiksbergin Hämeen läänissä), 2 soferitehdasta (Töhlön lähellä Helsingiä ja Auran Turussa), 2 werkatehdasta (Viitosisa liki Turua ja Jokioisissa Hämeen läänissä), 9 tupakkitehdasta (2 Helsingissä, 4 Turussa, 1 Uudessakaupungissa, 1 Korkkolassa ja 1 Pietarsaarella), 2 paperitehdasta (Tampereella ja Terwakoskella Hämeen läänissä), 1 lasitehdas (Muutajärvi Hämeen läänissä), 1 saipua- ja kynttilätehdas (Wiipurissa), 1 wajanssitehdas (Suotniemi Wiipurin läänissä) sekä vielä 1 kruutitehdas (Östermyyrassa Ilmajoen pitäjässä Waasan läänissä) ja metallein valmistus-laitokset. — Kauppa ja liike maan sisemisissä osissa on vähäinen, mutta monet höyry-laiwat kulkewat kuitenkin pitkin koko Suomen rantaa ja höyry-laiwan kulku on toimeen pantu Saiman wesisä, Päijänteessä ja järvillä Tampereen seuduilla. Rautatie kulkee Helsingistä Hämeenlinnaan sekä Riihimäen pysäyspaikalta Pietariin. — Ulkomaan kauppa on melkoinen ja laaja sekä näyttää vuosittain enentywän\*). Erinomaissimmat wienti-tawarat owat metsäntuotteita, niinkuin plankkuja ja lautoja (Porista ja Wiipurista), potastaa, piteä, terwaa (Pohjanmaalta), puu-astioita (Uudesta- ja Rauman kaupungeista)

joista tässä mainittakoon: (1857)

Pumpulitehtaita	1,900,000	markkaa.
Karwarintehtaita	270,000	"
Wajanssi-, faakeli- ja m. t.	80,000	"
Lasitehtaita	352,000	"
Werkatehtaita	328,000	"
Korttitehtaita	44,000	"
Kynttilä-, saipua-, joopa-	324,000	"
Kone-pajastoja	268,000	"
Öljy-myllyjä	48,000	"
Paperitehtaita	428,000	"
Soferitehtaita	440,000	"
Tupakk-, nuusku-teht.	1,312,000	"
Ajokalu-teht.	96,000	"

\*) 1841 vuoden wienti teki 9,900,000 m., tuonti 20,000,000 m.  
 1852 " " 10,100,000 " " 26,800,000 "  
 1862 " " 35,100,000 " " 57,300,000 "



ja halkoja eteläisiltä rantamailta); karjan-antimia, niinkuin elävää karjaa, woita, lihaa, wuotia ja talia; kalaa, hylkeen rasvaa, turkki-nahkoja, jywiä j. n. e. Ulkomailta tuodaan jywiä, kyynejä, juoloja, metallia ja metalli-teoksia, kalaa, mauksia ja hedelmiä, kahwia, teetä, sokeria, wiinejä, paineita, apteekin-aineita, nahkaa, silkki-, pumpuli- ja willa-kankaita j. m. Kauppa-tawaran kuljettamisella (rahdilla) saadaan kanssa hywät voitot. Wientitawaran arwo on viimeisinä vuosina keskimäärin laskettu 27 milj. markkaan sekä tuontitawaran arwo, ynnä rahtiwoiton ja tuontitullin kanssa, 52 milj. markkaan. Suomen kauppalaiwasto on joltisen suuri, nimittäin 500 isompaa alusta 80,000 lästiluwulla ja 1,100 vähempää alusta 50,000 lästillä; 78 hyyryalusta, jotka enimmiten kulkewat oman maan wesiä, mutta muutamats myöds menewät ulkomaan satamoihin\*). Sähkölennätin

\*) Katsaus tawarain waihetukseen muiden maiden kanssa osottaa oman maan tarwetten laadun ja sen elinkeino-ahkeruuden tilan. Wuosina 1860—1862 oli erinomaisimpain wientitawarain keski-arwo seuraawa: puu-tawara ja puu-kalut tekivät 9½ milj. markkaa, terwa 3½ milj., woi 3 milj., metallit 2½ milj., halwot 1½ milj., kankaat 1½ milj., kalat 1½ milj., jywät 914 tuhatta, elukat 647 t., liha 240 t., j. n. e. Mitä erittäin tulee metsäntuotteisiin, oli pakkeja enimmän wiety Dulusta 3,295 kappaletta, Porista 1,701, Wiipurista 3,990; parruja Porista 22,329 kappaletta, Raumalta 22,290, Turusta 10,842, Ahwenamaalta 49,131, Wiipurista 1,937; terwaa Tornioista 3,600 tyynyriä, Dulusta 65,000, Raahesta 4,000, Kockolasta 22,500, Pietarisaaresta 16,500, Uudesta Kaarlepyystä 11,000, Waasasta 18,000, Kaskisista 1,000, Nistiinasta 36,000, Porista 3,200, Raumalta 977; pifeä Dulusta 1,468 triä, Uudesta Kaarlepyystä 732; potaskaa Raahesta 6,330 leiwiskää, Kockolasta 2,650, Waasasta 3,850, Nistiinasta 2,320, Turusta 996; plankkuja, lautoja ja soiroja Dulusta 17,500 tonttia, Pietarisaaresta 6,400, Uudesta Kaarlepyystä 4,000, Waasasta 6,200, Nistiinasta 19,100, Porista 65,000, Raumalta 102,000 tonttia, Uudestakaupungista 452,000, Turusta 22,400, Helsingistä 12,300, Porwoosta 10,600, Lowiisasta 11,800, Haminasta 32,600, Wiipurista 198,000, Joensuusta 2,400; lehtereitä Raumalta 40,000 tonttia, Uudestakaupungista 16,000, Nistiinasta 1,800; halkoja Turun läänistä 19,000 shtää, Wiipurin läänistä 39,000. — Tuontitawaroista teki kangasten arwo 6½ milj. markkaa, kahwin 5½ milj., sokerin 5 milj., metallien ja metalliteosten 4 milj.; pumpulin 1½ milj., wälewäin juomain 1½ milj.; suolan 1½ milj., tupakin 1½ milj., wiinein 865 tuhatta, wahan

on laitettu pitkin Suomen etelä- ja länsi-rantaa ja on sekä kaakkois että luoteis rajalla yhdistyksessä muun Europan sähkölinjain kanssa. — Yhtäispankki on myös toimeen pantu.

**Asukkaat.** Suurin osa asukkaita on Suomalaisia, jotka jakautuvat kahteen eri pääsukukuntaan: Hämäläisiin ja Karjalaisiin. Hämäläiset asuvat lounaisessa ja Karjalaiset koillisessa osassa, ja niiden rajan saattaa laskea Uudenmaan kaakkois kulmasta Waasan läänin luoteis kulmaan. Niitä Hämäläisiä, jotka asuvat lounais rantamaalla, kutsuttiin muinan Sumeiksi (warfinaisia Suomalaisia) ja niitä Karjalaisia, jotka siirtyivät pohjaiselle Pohjanmaalle Rainulaisiksi (Kwener). Suomalaisille liksukuisia ja ennen niitä Suomeen asettuneita ovat Lappalaiset, jotka sittemmin ahdistettiin pois maan pohjaisimpiin osiin. Dikeita peri-juurisia Lappalaisia on nyt enään tuihi vähän (5 eli 600). Ruotsalaisia asuu Ahwenamaalla, Uudenmaan ja etelä Pohjanmaan (Waasan läänin) rantamailla ja sen edustalla olewilla saarilla ja paikoin muuallaki (225,000 henkeä). Ruotsinkieltä puhuu moni Suomalainenki. Wenäläisiä on enin Wiipurin läänissä ja paikoin muuallaki, enimmäten kauppamiehinä kaupungissa (7,000 henkeä). Muustalaiset kuljeskelewat enimmäten maan sisemmissä osissa (kukaties 1000 henkeä). Muutoin on Saksalaisiaki (enin Wiipurin läänissä, kukaties 400 henkeä), moni-ahta Juutalainen, Manskalainen j. n. e. Wäkiluku taitaan laskea 1,750,000 henkeen. Useimmat (1,700,000) tunnustawat ewankelis-lutherilaisista oppia, joka on waltio-uskonto. Greeklais-kristinopin tunnustajia on enimmäten itäisimmissä osissa (45,000 henkeä). Päitji näitä on wähi katolilaisia, reformeerautuita ja juutalaisia. — Päitji niitä oikeus- ja wapaus-etuja, jotka tulewat yleiseen kulleki Suomen asukkaalle ja jotka kieltäwät ketään, laillijetta tutkinnotta ja tuomiotta, wahingoittamasta hengen, kunnian, ruumiin, tawaran ja oman wapautensa suhteen, 756 t., wäri-ainetten 743 t.; kiwihiiien 662 t., kalain 598 t., talin 595 t., kyttiläin 576 t., hedelmäin ja mausten 575 t., köysien 514 t., pum-pulilankain 360 t. j. n. e. Tarwollisina wuosina tuodaan maahan wiljaa ja krynnejä 5 miljonan arwosta, johon myös on luettu wenäjän sotawäen ruofatarpeet; mutta tapahtuneen katowuoden perästä enenthy tietysti sijääntuonti, joka wuonna 1862 laskettiin 26 milj. markkaan.

on myös muita erinäisiä etuoikeuksia ja niiden mukaan jakautuvat Suomen asukkaat 4:ään säätyyn: aateli-, pappis-, porwari- ja talonpojan-säätyyn. Viimeksi mainittuun säätyyn kuuluvat kaikki kruunun-erotoloin omistajat\*). Kruunin sääty saapi lähettää edusmiehiä waltioapäiwille, joita pidetään vähintäänkin joka wiides vuosi.

\*) Maa on osittain kruunun, osittain kaupunkien, osittain yksityisten oma. Talot jaetaan, etuinsa ja welvollisuutensa suhteen, kolmeen luokkaan: räkski-, kruunun- ja wero-taloihin. Räkskitilat (säterikartanot, raja- ja pyhki-talot, räkskitalot) ovat wapaat monista, maata yleiseen seuraawista rasituksesta ja welvollisuudesta. Kruunun-talon oikia omistaja on kruunu, waikka se on antanut ne yksityisille hoidettawaksi tai arennille määrättyksi vuosiksi, tai perintö-oikeudella hoitojan perillisille, kun waan maa hoidetaan ja määrättyt werot maksetaan. Werotaloihin on omistajalla ja hänen perillisilläänjä täysi omistusoikeus, kun waan suoritetaan siitä maksettawat werot. Eriläisiä kruunun- ja räkskitaloja saapi ostaa perinnöksi, joten ne muuttuwat werotaloiksi. Viimeisinä aikoina on noin 600 taloa vuosittain ostettu perinnöksi. Talon suuruuden ja arvon ja siitä seuraawain wero-maksoin suhteen on niille määrätty oma mantaalinensa. Päiksi tätä on Wiipurin ja Kuopion lääneissä omia mantaali-nimityksiä: atra (= 1 mantaali), sawu eli orawa (=  $\frac{1}{4}$  mant.) ja arwio-rupla (niitä ei käy tarkoin määrääminen mantaalin suhteen).

Taloja ja mantaaleja eri lääneissä oli w. 1850 seuraawalla tavalla:

	Taloja.	Mantaalia,	nimitt. kruun.	Werot.	ja Räkskit.
Dulun l.	7,240	1,799	573	1,224	2
Waasan l.	5,912	2,622	435	2,180	7
Turun l.	9,871	5,280	751	3,892	637
Uudenmaan l.	4,716	2,288	323	1,532	433
Wiipurin l.	7,440	1,559	845	63	651
Kuopion l.	6,718	724	437	281	6
Mikkelin l.	3,857	1,210	584	610	16
Sämeen l.	4,453	2,178	518	1,458	202
Summa	50,207	17,660	4,466	11,240	1,954
johon tulee:					
Wiipur. l. arwio-rupl.		2,172	1,565	26	581
Kuopion l.		2,466	1,818	516	132
Summa		4,638	3,383	542	713

Wuosittellen rakennetaan Suomessa paljo uudistaloja (nyhpyhejä), jotka aikaa woitain muuttuwat werotaloiksi.

Aateliin kuuluu noin 3,000 henkeä, pappissäätyyn 8,000, porwarisäätyyn 20,000, talonpojan-säätyyn 1,590,000, herras-wäkeä on 15,000 ja muuta kansaa 155,000 henkeä.

Hallitusmuoto ja valtiohoito. Suomenmaa on erottamaton osa Venäjänmaata, jonka Keisari on Suomenmaan Suuriruhtinas. Muuten on Suomenmaalla omat lakinsa ja Venäjän hallituksesta aivan erillään oleva hallitus. Suomen peruskait ovat Ruotsin hallitus-muoto, annettu elok. 21 p. w. 1772, Yhdistys- ja Wakuutuskirja, annettu helmik. 21 p. ja huhtik. 3 p. w. 1789, sekä Baltiopäiwä-järjestys, annettu huhtik. 15 p. w. 1869, jotka asetukset Venäjän Keisari on voimalliseksi ja vaikuttaviksi ottanut ja wahwistanut. Ne myönnöttävät hallitsialle ylimmän laki-sääntö-wallan. Mutta semmoiset asiat, jotka koskewat peruslakien eli säätyin etu-oikeutten muuttamiseen, uuden lakikirjan säätämiseen, uuden weroin määräämiseen ja sotawäen ottoon, kaikki ne owat säätyin mietittävät; ja säätyin päätöksellä, johon waaditaan vähintään 3:n (moniaissa asioissa 4:n) säädyn suostumus, on lain woima, kun hallitsia sen wahwistaa. Sellaiset asiat ja seikat, jotka owat hallitsian itsensä päätettävät, walmistelee Pietarin kaupunkiin asetettu, 5 jäseninen, Suomen asiain komitea, ja siellä asuwa Minister-waltasijhteeri esittelee asiat Keisarille.

Hallituksen etunenässä Suomessa on Kenraal-kuvernööri, jonka Keisari määrää sijaiseksensa. Hän on Keisarillisen Senaatin esimies ja kaiken maassa löytyvän sotawäestön päällikkö. Kaikki ne asiat, jotka tosin olisimat hallitsian päätettävät, mutta joita hän ei ole waatinut omaksi päättämiseksensä, tutkitaan ja päätetään, hänen nimeensä, keisarilliseksa senaatissa. Se on jaettu kahteen Osastoon: Oikeus- ja Talous-osastoon, joiden jäsenet Keisari joka kerran määrää 3:ksi wuodeksi. Paitti niitä asioita, jotka päätetään yhteisesti molemmissa osastoissa (täysikokouksissa) on oikeusosastolla oikeuden waarinpittäminen erittäin welwollisuutena, talousosastolla sitä vastaan sisemmän hallinnon hoitaminen, joka sen tähden jakautuu useampiin Toimistoihin, jotka owat Siwili-toimisto (yhteistä rauhaa, järjestystä ja wakuutta warten), Baltiowarain-toimisto (jolla on waltion omaisuuden, raha-asiain, kaupan ja keinollisuuden hoito), Kamari-toimisto (joka kantaa waltion saatawat ja tutkii tilinteot), Sota-asiain toimisto (sotawäen asioita warten), Kirkko-asiain toimisto (kirjon ja alkeis-

opetuslaitosten asioita warten) sekä Maanwiljelyksen toimisto. Kussakin näissä toimistoissa on erinäinen waarinpito jollakulla talous-osaston jäsenellä. Lähellä yhdistettynä senaatiin on Prokuraatori, joka pitää waaria ettei lakeja rikota eikä kenenkään oikeuksia sorreta. — Hallinnon erinäisten haarain tähden on useampia pää-wirkakuntia, jotka kaikki kuuluvat senaatin alle.

Maakuntain hallinto ja yhteisen järjestyksen pitäminen maan eri osissa on annettu 8 kuvernöörille. Heidän waikutusalansa suhteen on maa jaettu 8:aan lääniin: Dulun ja Kajaanin, Waasan, Turun ja Porin, Uudenmaan, Wiipurin, Kuopion, Mikkelin ja Hämeen lääneihin. Kukin lääni on sitten jaettu kihlakuntiin, joissa kussakin on yksi kruununwouti, ja kihlakunnat nimismiehen-piirikuntiin, jotka usein owat samat kun pitäjät. Kaupungeissa on ensimmäisenä järjestyksen pitäjänä Maistraatti, jossa kaupungin pormestari ja neuvoismiehet owat jäseninä \*). Sekä kaupunkien että maanpaikkain omat hallitusneuvot owat waan awuksi Kruunun palvelioille, mutta sopimattomat herättämään ja woimassa pitämään jotain yhteis-mieltä ja taiwuttamaan kansaa itse-hallitukseen \*\*). Kihlakuntia on nyt 50, nimismiehen-piirikuntia 250 ja kaupunkia 34 \*\*\*). — Väestönluku maan kaikissa kaupungeissa on noin 118,000 henkeä. Tämä kaupunkiwäestön vähäinen luku, werrattuna etelä ja länsi Euroopan oloihin, osottaa kuinka vähän kaupunki-elinkei-not meidän maassamme owat waurastuneet.

Lakia käyttämässä ja oikeutta hoitamassa on Suomessa 3 howioikeutta: Turussa, Waasassa ja Wiipurissa. Turun howi-

\*) Sortawalassa ja Maariahaminassa ei ole pormestaria eikä maistraattia, waan ainoastaan järjestyksimies ja järjestysoikeus.

\*\*) On kuitenkin jo melkein kaikin paikoin kunnallis-hallitustia toimeen pantu.

\*\*\*) Kussakin kihlakunnassa on wäkeä, keskiluvun jälkeen, 34,000 henkeä, mutta tässä on niin suuri epätasaisuus, että wäki-rikkaimmassa kihlakunnassa (Almojen kihlakunnassa Waasan läänissä) on noin 60,000 henkeä, mutta wäestä köyhimmässä kihlakunnassa, paitsi Lapinmaata, on waan noin 15,000 henkeä. Suuri erotus on myös nimismiesten piirikunnissa, wäkiluvun suhteen: 1,600 ja 13,000 hengen välillä.

oikeuden piiriin kuuluu Turun, Uudenmaan ja Hämeen läänit; Waasan howioikeuden piiriin Waasan ja Dulun läänit, ja Wiipurin howioikeuden piiriin Mikkelin, Kuopion ja Wiipurin läänit. Howioikeuden esimiestä kutsutaan presidentiksi, jäseniä howioikeuden neuvoiksi ja asesforeiksi. Howioikeutten alle kuuluu kaikki ala-oikeudet sekä maalla että kaupungeissa. Maaoikeuksia maalla ovat kihlakunnan-oikeudet, joita kihlakunnan tuomari pitää 12:den lautamiehen kanssa, jotka walitaan kunki oikeuspiirin talonpojista. Kaupungeissa käyttävät lakia ja oikeutta Raastuwan-oikeudet, joissa pormestari ja neuvoiset ovat jäseninä. Ne kaupungit joissa ei ole pormestaria, kuuluvat kihlakunnan-oikeuden alle. 3:sa kaupungissa on Poliisikamari, jossa Poliisimestari on päämiehenä\*). Erinäisten asiain tähden on Sota-oikeuksia ja Maanjako-oikeuksia.

Kirkollinen hallinto, uskonoppi ja seurakunnan hoito on Turun arkkipispan sekä Porwoon ja Kuopion piispain hallussa, kullaki tuomio-kapituli apuna. Sen mukaan jakautuu maa kolmeen hiippakuntaan. Turun arkki-hiippakuntaan kuuluu Turun lääni, Waasan lääni paitsi Hämeen osaa, Hämeen läänin läntiset osat ja Uudenmaan lääninä Hämeenselänteeseen ja lähelle Helsingiä. Porwoon hiippakuntaan kuuluu Wiipurin ja Mikkelin läänit sekä itäiset osat Hämeen ja Uudenmaan läänejä. Kuopion hiippakuntaan kuuluu Dulun ja Kuopion läänit. Kukin hiippakunta on sitten jaettu Prowastikuntiin, joissa kussakin läänin-prowasti on päämiehenä. Kuhunki prowastikuntaan kuuluu enempi eli vähempi pitäjiä kirkkoherroinensa, joista joku wali-

*)		Kihlak.	Keräjäk.	niiden wäkiluku.	Kaupunk.	niiden wäkiluku.
Turun howioif.	kuuluu	19	81	584,000	12	74,000
Waasan	" "	15	52	462,000	12	24,000
Wiipurin	" "	23	77	638,000	10	20,000
Summa		57	210	1,684,000	34	118,000

Kullotin kihlakunnan tuomarilla on, keskiluvun jälkeen, neljä keräjäkuntaa hoidettavana, jonka tähden keräjiä (paitsi wäli-keräjiä) pidetään waan 2 kertaa wuodessa kussakin keräjäkunnaissa, waikka niissä kussakin keskimäärin on 8,300 henkeä mutta yhdesä päälle 25,000 henkeä.

Helsingissä, Turussa ja Wiipurissa on erittäin oikeus- ja erittäin walinto-pormestari kussaki. — Samoissa kaupungeissa on myös poliisikamari.

taan läänin-prowastiksi. Pitäjä on tahi waan yksi seurakunta taikka usiampia. Jos pitäjässä on useampia seurakuntia, sanotaan yhtä emäkirkon seurakunnaksi ja toisia kappeli-seurakunniksi \*). — Greekan uskolaiset kuuluvat Pietarin Metropolitan alle.

Muut waltio-laitokset ja niistä seuraawat jaot (esim. 50 läänin-lääkärikuntaa, 3 tullipiirikuntaa j. n. e.) owat wäheemmän arwoisia ja jätetään tässä luettelematta.

Opetuslaitokset. Kansan oppi, joka on ollut pappein hoidettava, on enimmiten sellainen että opitaan lukea kirjaa, ja sen melkein kaikki osaawat. Kansakouluja on paikoin, mutta kansakun asuu hajallansa, on se suurena esteenä tässä asiassa. Kansakouluin hankkeissa on tosin oltu ja ollaan, mutta Suomalaiset eiwät vielä ymmärrä niiden hyötyä, ja sentähden taitaa vielä pitkät ajat kulua, ennenkun ne saadaan oikein toimeen, varsinki kun niiden asettaminen oikealle kannalle on waikkea asia. Opetuslaitos eli seminaari kansakoulun-opettajia warten on kuitenkin pantu toimeen Jyväskylässä. Paremmalla kannalla on oppineitten siivistäminen. Sen edistämiseksi on Aleksanderin yli-opisto Helsingissä, 1 mallikoulu, 5 gymnaasia (lukiota \*\*) ja 1 lyceumi (yksityinen oppilaitos), 3 alkeisopistoa ja 13 yli-alkeiskoulua. Opiopistolla on oma hallituksensa, jonka korkeinta päämiehestä kutsutaan Kansleeriksi (jona Perintöruhtinas nyt on).

\*) Papiستoa Suomessa on 1 arkkipiispa, 2 piispa, 226 kirkkoherra, 483 kappalaisista, pitäjän-apulaista, saarnaajaa, j. n. e. ja nousee heidän lukunsa apupappien kanssa 800 henkeen.

	Prowastif.		Pitäjiä.		Seurakuntia.		Kuntin väen osalle.
	luku määrä.	wäestö keskilum. jälkeen.	luku määrä.	Wäestö keskilum. jälkeen.	Wäestön summa.		
Turun hiippak.	18	108	7,630	244	2,990	730,000	1,780
Borwon h.	14	75	8,310	117	5,320	623,000	2,770
Kuopion h.	9	43	9,210	101	3,921	396,000	2,555
Summa	41	226	7,740	462	3,780	1,749,000	2,190

Ruotsissa on 1 pappi 975 henkeä ja Norjassa 2,350 henkeä kohden.

— Kun Suomessa on 1 pappi noin 2,000 henkeä kohden, ei sopisi sen suhteen juuri moittia kristillisyhden opetusta, jos ei tässä olisi wäkiluvun suhteen, niin suuri epätasaisuus ja jos ei papeilta menisi niin paljo aikaa muihin toimituksiin, jotka oikeastaan eiwät kuulu papinwirkaan ja jos ei paljo pappeja olisi waan toistensa apulaisina.

\*\*) Gymnaasit owat jo määrättyt häwitettäväiksi.

Gymnaasit, alleisopistot ja ylä-alleiskoulut ovat kouluhallituksen waarinpidon alla, samoten myös maan 33 ala-alleiskoulua, yhteistä kansallis siwistystä warten, ja 8 naiskoulua. Samoten on yhteistä kansallis siwistystä warten 26:ssa kaupungissa sunnuntai kouluja. — Erinäisiä ammatti-kouluja on: 5 merikoulua, joissa merenkulkuun opetetaan, 2 kauppatoulua, joissa kaupiamiehiä opetetaan, 3 reali-koulua, joissa opetetaan täydellisempiä tietoja käsi-ammattilaisiä ja wapriiki-miehiä aikowille, 1 sotakoulu, jossa taitawia sota-päälliköitä neuwotaan, 1 metsäopisto, jossa metsän hoitoa opetetaan, 1 maanwiljelysopisto, jossa maanwiljelykseen ja kunnolliseen karjanhoitoon neuwotaan. Käytännöllisiä maanwiljelyskouluja on nyt 10. Kuuromykkiä warten on 4 ja sokeita warten 2 oppilaitosta. Tiedetten, Suomen muinais-tietoin ja Suomalaisen kirjallisuuden, samoten myös ihanne-taitoin edistämiseksi on seuroja toimesta, joista ihanne-taitoin seura pitää toimesta kaksi piirustuskoulua \*).

**Sotawäki.** Oman maan sotawäkeä on henkiwarta-tarff' ampua-pataljona Helsingissä ja merisotawäen kantawäestö.

**Maha-warat.** Suomenmaan raha on Markka, jaettuna 100 penniin. Wuotiset waltio-tulot nousawat noin 16 milj. markkaan, jotka likimmiten riittäwät tarpeellisiin menoihin \*\*).

\*) Gymnaasit ovat kahdenlaisia: yleistä oppimistä ja siwili-wirkamiesten oppimistä warten. Ensin mainittua lajia on Turussa, Waasassa, Porwoossa ja Kuopiossa, viimeksi mainittua lajia Hämeenlinnassa; mallikoulu ja lyceumi Helsingissä; alleisopistoja Hywäskylässä, Wiipurissa ja Dulussa; ylä-alleiskouluja 2 Turussa ja 1 Porissa, Tampereella, Hämeenlinnassa, Waasassa, Kockolassa, Kuopiossa, Joensuuissa, Savonlinnassa, Heinolassa, Lowiisassa ja Porwoossa. Ala-alleiskouluja on joka kaupungissa ja 1 Ahwenamaalla. Yliopistoon kuuluu noin 600 ylioppilasta, gymnaaseissa ja ylemissä alleisoppilaitoksissa on 1,800 oppilasta ja ala-alleiskouluisa 1,900.

\*\*) Waltio-tulot ovat jaetut seuraawiin pää-luokkiin ja laskettiin vuonna 1868 (tähyissä tuhatusuissa) näin: 1) maa-werot 2,276,000 markkaa; 2) werot valmistuslaitoksista 100,000; 3) henkiwerot 1,368,000; 4) epäkohtaiset werot 7,418,000; 5) satunnaiset tulot 1,406,000; 6) suostuntawero 600,000; 7) wiinanpolto-wero 330,000; 8) työhuonerahasto 425,000; 9) sotilaisrahasto 2,647,000; 10) sotilaishuonerahasto 135,000. — Menot: 1) keisarin käytöserahat 124,000



men pankin paperi-rahaa on maassa liikkeellä noin 35 milj. markkaa. Baltio-welka tekee noin 26 milj. markkaa, siihen luettuna myös ajanmukaisia kulkuneuvoja warten otetut lainat.

Suomen Suuriruhtinanmaan waakuna on punaisella pohjalla pystysä- seisowa jalopeura, solmu-ruusuja ympärillä; oikeassa etukäpälässä on miekka, kärke ylöspäin, ja wasemmassa sa-peli, jonka kärke on alaspäin ja jonka hamara-puolella se taka-jalwoin seisoo. Eri maakunnilla, lääneillä, kaupungeilla, kihla-kunnilla j. n. e. on omat waakunansa ja sinettimerkinjä.

Maan monista jakautumisista on jako läänehin tärkein. Tässä seuraa kunkin

	läänin koko maatiet. n. penit.	wäestö	ja wäestön tiheys.
Dulun	3,098	172,000	56
Waasan	737	298,000	405
Turun	464	321,000	690
Uudenmaan	210	163,000	775
Wiipurin	791	265,000	335
Kuopion	787	213,000	270
Mikkelin	420	151,000	360
Hämeen	328	163,000	395
Summa	6,835	1,746,000	255

### 1. Dulun ja Rajaenin lääni.

Lapinmaa on awara (noin 1,250 n. pen.), mutta wä-hä-wäinen (4—5 henkeä n. pen. alalla). Sen läpi juoksee paljo wuoria ja maanselkiä, joiden välissä on laaksoja, kantaita, ne-woja ja korkeita soita. Ilman-ala on kylmää; kuitenkin on lyhyen kesän aikana usein hywinki lämmin, kun aurinko pitkiin aikoihin ei laske näkymättömiin. Jywiä ja muita maan he-delmiä siellä ei käy wiljeleminen, ja wilu ne usein panee. Be-runoita ja nauriita käypi kylwäminen Utsjokeen asti. Ohraa kylwetään Jwalojoenki suulla ja joutuu wähässä ajassa. Ru-kiin wiljeleminen alkaa Sodankylässä ja Muonionistassa. Ru-

jo hallituskunta 1,164,000; 2) oikeuskunta 488,000; 3) sotiloiskunta 236,000; 4) siwiliskunta 3,448,000; 5) opetuslaitokset 1,725,000; 6) armeliaat laitokset y. m. 1,269,000; 7) satunnaiset menot 1,868,000; 8) maanwiljelys, kauppa ja elinkeinot 1,614,000; 9) yleiset apuwarat 822,000; 10) maksot suostuntarahoista 458,000; 11) maksot wiinan-polto-werosta 700,000; 12) wähhennyksiä 110,000.

kiintulo arvataan 500:teen ja ohran 3,000:meen tynnyriin wuossittain. Metjästämisellä, kalastamisella ja karjanhoidolla hankkii kansa enimmäiten elatuksensa, ja peuran-jäkälistä saawat peurat ruokansa. Kultaa on ruwettu kaivamaan Zwolojoesta. Mainioita owat Lapin lukemattomat sääsket ja mäkärät, ihmisten ja karjan kiusaajat. Marjoja kaswaa ololta. Waiwaiskoiwuja ja katajapensaita kaswaa siellä-täällä wuorten päiwäpuolella; laaksoissa tapaa mäntyjä, leppiä, haapoja ja tuomia, järwein ja jokien rannoilla pajuja ja etelämpänä kuusia ja pihlajia. Jostisia metsiä tavataan vielä 68½° leveydellä. Näiden erämaiden warfinaiset asukkaat owat lyhy-kaswuista Lappalaiskansaa. Monin paikoin on uudis-asukkaiksi asettunut peltoa wiljelewä Suomalaisia. Lappalaisia on paikoin sekaantunut näiden joukkoon, joten owat ryhtyneet maanwiljelykseen ja karjanhoitoon (enimmäiten lampaita, joku lehmäki). Muut Lappalaiset jakautuwat kalastaja- ja paimen-taikka tunturi-Lappalaisiin. Edelliset owat asettuneet kalaiisten järwein ja jokien rannoille. He eläwät kalastamisella ja wiljelewät nauriita, mutta on heillä porojaki. He asuwat pienissä siiwottomissa tuwissa ja owat ikääntuin paimentolaisten ja pellonwiljeliäin wäliportaalla. Paimen-lappalaisilla ei ole mitään muuta huolena kun porot. Tawallinen lappalaisperhe tarvitsee elatukseksensa noin 300 poroa; moniailla perheillä on 6 ja 8-ki tuhatta poroa. He eläwät poroin maidolla, juustolla ja lihalla, pufentuwat poroin taljoihin (nahkoihin) j. n. e. ja pitäwät heitä myös kuorma- ja weto-juhtana. Paimen-lappalaiset kuljeskelewat toisesta paikasta toiseen ja muuttawat kesäksi Norjan tuntureille, lämmintä pakoon, mutta palaawat talweksi kotiinsa. Heillä ei ole huoneita muuta kun kodat, s. o. moniaita riukuja pistetään pystöön maahan taikka lumeen nojallensa toisiaan wästen ja seiniksi lewitetään niiden ympäri poron taljoja tahti farkaa. Monet haitalliset asianhaarat näyttäwät aikaa woitain peräti häwittäwän sekä paimenlappalaiset että porot.

Wuoriselänteet täällä owat ofia Maanselästä (Suolaselästä), joka lähtee Norjan wuoriselästä Kafewaarassa, ja sen haaroja: Lintuselanne Roggiwaarasta itään päin Wenäjälle ja Duwaselanne Soiwerswaarasta etelään päin. Kulkuloita näillä selänteillä taikka erillänkä mainittakoon vielä Salwaswaddo (1,760 jalkaa), Pelto-

waddo, Sompiotunturi, Takkunaoiwi, Dunastunturi, Jeristunturi sekä Nutkawaara, jossa Suomenmaa, Wänäjänmaa ja Norja kohtawat toisiinsa, Peldoiwi Suomen korkein kukkula, Luostatunturi, Sodankylän kirkon eteläpuolella. — Wesä: Rajajoki Esteemjoki, Inarinjoki ja Tenojoki, johon Utsjoki ja Pulmajoki juoksevat; — Inarinjärwi, johon juoksee Jwalojoki ja Joenjoki Paddajärwestä, joka saa lisäksensä Waskojoen lounasta ja Naamasjoen, Muddasjärweu läpi, pohjastapäin. — Wedet Inarintapin itäisessä osassa ja Kuolajärwentapin, Maanselän pää-harjun itäpuolella olewassa, osassa juoksevat Wenäjälle Säämereen ja Kantalahteen. — Kōnkömä, joka yhdyttyhänsä, Enontekisten kirkolla, Lettasenoon, nimitetään Muonionjoeksi, johon Jerisjärwi juoksee; yläpuoli Kemijokea, johon Lurojoki juoksee, ja yläpuoli Dunasjokea, joka lähellä lähettänensä juoksee läpi Pyörisjärwen, joka on 1,200 jalkaa korkealla meren pinnasta.

Lapinmaa jakoutuu 7:ään Lappiin: 1) eteläpuolella Lapintuntureita: Enontekisten eli Tornion, Muonionistkan, molemmat Muonionjoen rannalla, Kittilän, Dunasjoen rannalla, Sodankylän ja Kuolajärwen (idässä), 2) pohjaistuolella Lapintuntureita Inarin ja Utsjoen (pohjaistimpana) Lapit. Utsjokea, Inaria, Kittilää, Sodankylää ja Kuolajärweä kutsutaan yhteisellä nimellä Remin-Lapiksi.

Pohjanmaa ynnä Suomen osa Länsipohjanmaata (se on Tornionjoen välillä lännessä sekä Kallinkantaan ja Kakamajoen (joka laskee mereen länsi puolella Kemijokea) välillä idässä olewa maa), on Maanselästä Pohjanlahtea kohden alenewa maakunta. Wuoria mainittakoon Nawasaksa (747 jalk.) Tornionjoen rannalla, lähellä napapiiriä, jossa Juhannuksen aikana käydään katsomassa aurinkoa, kun se ei laskeu näkymättömiin. Sisemmissä osissa kulkewat Maanselän haarat hietakangasten, louhikkoin ja niin monien järwein ja suo-maiden välissä, että koko maakuntaa on werrattu laajaan suohon. Matalaa ja tasaisista rantamaata kohden kulkee monta selännettä, pitkiä laakson-soikaleita välissä, joissa joet juoksewat, pohjaistimmat etelään, keskimmäiset länteen ja eteläisemmät luoteeseenpäin. Maa on yleiseen laihaa hieta- ja kangasmaata. 5—10 penikulman lewyfeltä on rantamaa hywästi wiljelty ja kansaista, mutta maaempana wähenee wiljeleminen ja kansa harwenee. Halla panee usein kylwöt, eiwättä katowuodet ole outoja. Niitut kaswawat wahwasti heinää, warsinki niillä paikoilla, joiden yli tulwawesi lewäisin kulkee. Sisemmissä osissa (Kajaanin läänissä, Rainun-

maassa) on vielä mahvat metsät; siellä poltetaan huhtaa (enimmäin Hyrynalmessa ja Sotkamossa) ja paljon terwaa. Metsästäminen (warfinki linnustaminen) on hyötyisää, ja metsästäjät hiihtävät sulksilla. Järwet owat kalaisia; jo'issa, warfinki pohjaisissa, saadaan paljo lohia ja taimenia. Helmisimpukoita tapaa paikoin, mutta ne owat wähän arwoisia. Juwakaisenmaa Kolarin kylässä Uli-Tornion pitäjässä on kultaties Suomen suurin rautamalminmaa, mutta siitä ei nykyään valmisteta rautaa, kun malmisssa on liiaksi rikkikiisua. Järwi- ja suomalmia on kyllin ja viimeisinä vuosina on rakennettu useampia sulatuslaitoksia. Uli- ja Ula-Torniossa on laaja kalkki-kerros. Suomalainen väestö on Rainulaisia ja Karjalaisia, sitteää ja rohkeaa kansaa, jotka hätäilemättä laskevat alas waarallisia kostoja, kuljettaisansa pitkin jokia sisämaan kalua rantamaan kaupunkeihin.

Itä osa eli Rajaonin lääni on itäinen, Suomenselän pohjais puolella olewa osa Suomen yläntömaata, jonka rajana alantömaata kohden on Rainunselänne, joka lähtee Sarwitaiपालेesta Maanselällä Saaresmäkeen Suomenselällä. Sen läpi kulkee Wuolffi, joka lähtee Maanselästä, lykkää luoteesen Jumališjärjän ja yhtyy Wuolatti-nimisenä Suomenselkään. Rajaonin alue jakouu siis kolmeen osaan: Rianto pohjaisessa, Sotkamo idässä ja Rajaani lännessä. Tähän kuuluu myös etelä osa Dunasjelännettä, joka yhtyy Kallinkankaasen Pohjanlahden rannalla. Läpi alantömaan kulkee Riwalonjelänne, joka lähtee Pohjanpäästä Maanselän läntsi hoaralla meren rantaa päin, jossa Riwalonpenikat eli Simowuoret (531 jalk.) kohoawat. Kuusamon pitäjä, itä-puolella Maanselkää, on jylhäwuorinen. Korkeimmat kukkulat siellä owat Wuornuen (1,640 jalk.), Ulonwaara (1,486) ja Jiwaara (1,430 jalk.), jossa aurinko nähdään sydän-höllä Juhannuksen aikaan ja lumi warjopaikoissa wäliin ryshy koko kesän sulamatta. Hyrynalmessa mainittakoon Teiriharju (1,095 jalk.) ja Sotkamossa Wuolatinpölvö (840 jalk.) Kärnälän kosken eteläpuolella. — Besjä: Tornionjoki, johon Tengeliöjoki, Kawafaksan pohjaispuolella, juoksee; Tornionjoen läntinen ja pienempi suuhaara, Näran, on rajana Wuotfia wästen. — Kalamajoki. — Kemijoki tulee Sodankylästä ja juoksee lounaista suuntaa, Kemijärwen (pitäjän ja Järwen), Rowoniemen (jonka kirkon wieressä Dunasjoki yhtyy Kemijokeen) ja Kemien pitäjän läpi. — Simojoki, Simojärwestä, Kemien pitäjän läpi. Jijoki, Jijärwestä Kuusamossa, Pudasjärwen ja Yin pitäjän läpi. Riannon alangossa (580 jalk.) on Riantojärwi ja Wuolffijärwi, joka Jalokosken kautta juoksee Rajaonin alantömaan, jossa Hyrynjärwi ja Niistijärwi purkawat wettänsä

Dulunjärveen (390 jalkaa korkealla); Sotkamon alangosja (550 jalk.) Nuettijärwi, Lentira, Lentua, Outojärwi ja sitte Kärnälan koskea alas Nuasjärveen Kajaanin alangosja ja wihdoin Kajaaninjokea ja Annan kanavaa alas Dulunjärveen, josta Dulunjoki juoksee Muehofsen ja Dulun pitäjän läpi. — Siitajoki, Isolanjärwestä. — Pyhäjoki. — Kalajoki, alkaa kahdesta, Isojoen pohjaisesta ja Wääräjoen etel. haarasta. — Kuusamon pitäjän järwet juoksuttawat westenjä Wenäjälle Wienan mereen, nimittäin pohjoisemmat: Postojärwi ja Kittajärwi Kittajokea myöten ja Paanajärwen läpi, eteläisemmät: Kuusamojärwi ja Muojärwi Piistojokea pitkin.

Kaupunkia: Länsipohjanmaalla:

Tornio, Suursaarella, lähellä Tornionjoen suuta; vähäinen kauppa, enimmäen lohilla ja Lapin tawaroilla; turkkinahka- ja säämiskä-tehdas; 750 asuk.

Kaupungin-oikeudet annetut w. 1621.

Pohjanmaalla: Kemi, nykyisin (1869) perustettu kaupunki Kemijoen suulla.

Dulu, Kempelenlahden ja Dulunjoen välissä olewalla niemellä, jossa Dulunjoki Merikoskea laskee Dulunlahteen; Suomen suurempia kauppa-kaupunkeja. Väinähallituksen istuin. Siinä on waihetus-konttoori, alkeisopisto ja muita kouluja, wajanssi- ja tupakkitehdas sekä muita vähempiä tehtaita; 6,700 asuk.

Perustettu w. 1605. — Lähellä kaupunkia, Linnanasaarella, oli muinainen Dulunlinna, perustettu 1570. — Hailuoto (Karlö), joltinengi saari meressä. — Hirwaskoski eli Timonen, rautapruuki Pudasjärwellä. — Nyby, lasitehdas Jisjä. — Koiwikko, maanwiljelyskoulu. — Kurimuskoski, masuuni. — Wyllyranta, rautapruuki Muehofella. — Siitajoki, Kewolahti ja Pullkila, pitkin Siitajokea, mainioita 1808 vuoden sodasta.

Naabe, Salosten pitäjässä, meren rannalla; hyvä satama ja kauppa; vähäinen tupakkitehdas; 2,660 asuk.

Kreivi P. Braahe perustama w. 1649. — Oksijoki, kylä Saaloisissa, mainittawa sen sowingon tähden, joka Marraskuun 19 p. lopetti 1808 vuoden sodon. — Westikoski, rautapruuki Kärämällä. — Jokisaari, maanwiljelyskoulu Pidisjärwellä.

Kajaani, vähäinen kaupunki Paltamon pitäjässä, Kajaaninjoen (Koiwukosken) etelä rannalla; vähäinen liike; 700 asuk.

Kreivi Braahe perustama w. 1650. — Kajaani linna, saa-

rella koskessa, perustettu w. 1607, hävitetty 1717. — Manamansalo, saari Dulujärvesellä, joka sen kautta jakuu Urjänselkään, idässä ja Niskaselkään luoteessa. — Ummä eli Riunto, Syyrynsalmessa, — Petäjälösti, Sotkamossa, — Säresmäki ja Riweš Paltamossa, rautapruunteja.

## 2. Waasan lääni.

Pohjanmaa on alankomaata, Suomen awarin tasamaa, jossa waan on moniaita mataloita mäkimaita ja joku yksinäinen wuori. Jotia on paljo ja niiden juoksun pää-suunta on luodetta kohden. Ranta-wedet ovat mataloita, joissa on awara saaristo, jonka seuduilla saadaan runsaasti silakoita ja hylkeitä. Eteläinen osa on sawiperäistä, wiljawaa ja hyvästi wiljeltyä maata, varsinki rantamaat Waasan eteläpuolella ja Kyrböen rannoilla. (Näillä seuduin kasvaa Waasan mainiot, suuri-jyväiset siemen-rukiit.) Sananlaskusafi mainitaan Kyrön awaroita wainioita, samoten kun Limingan niittuja Dulun eteläpuolella. Pohjaisen osan hietaperäinen maa on tosin vähemmän wiljawaa, mutta saadaan sielläki jywiä tarpeeksensa, toisinaan päällentki. Suowiljelykset, joita suurella innolla on toimitettu ja toimitetaan, tekewät awaroista suomaista wiljawia peltoja ja niittuja. Muutamain paikoin talonpojat ovat ruwenneet hanffimaan itsellensä parempia maanwiljelys-aseita ja laittelemaan kylwö-niittuja. Monin paikoin ollaan kuitenkin vielä metsä-työn puuhassa (terwaa, hartsia ja tärpättiä valmistaisssa) enemmän kuin metsät, huonossa tilassa, tietäiswätkään. Monissa paikoin valmistetaan salpietaria. Rautaa murretaan Wittingissä Nossakyrössä, kalkkia Spankarikankaasta Lappajärwellä sekä Kurikan kappelissa Ilmajoen pitäjää, myllynkiwiä Laukawuoresta Nollajoella. Rantamaan asukkaat ovat ruotsalaisista sukuperää. Suomalaiset asukkaat ovat Hämäläisiä, jotka kuitenkin, tultuansa yksin ruotsalaisten kanssa, ovat muuttaneet esi-isäinsä luonnon; he ovat rohkeita, äkkinäisiä ja hillitsemättömiä. Läänin asukkaista puhuu noin 100,000 henkeä ruotsin kieltä. Asukkaat, varsinki pohjaisemmissa pitäjissä (Pietarisaaren ja Kruunukylän) ovat maan paraita kirwesmiehiä ja laiwan rakentajia, joiksi heitä mieluisesti otetaan. Pohjanmaan asukkaat ovat yleis-

seen, enemmän kuin muut, käsitään tekemää (puu- ja waški-kaluja, juurivalkoja, mattoja ja muita kankaita) ja älyvää kankaa.

**Wuoria:** **Simsjö** (750 jalk.) Lapualla. — **Pyhäwuori** Karijoella Lapväärtin pitäjässä. **Santawuori**, Ilmajoella, tuttu Nuija-sodasta. — **Lanlawuori**, se osa Suomenseltää, josta Kyröjoki juoksee pohjaan päin ja Uronjoki länttä päin. — **Wesiä:** **Kaunajoki**, **Lehtijärwestä**, juoksee Pohjan läpi. — **Wetelinjoki** Kockolan pitäjän läpi. — **Ätsäwänjoki**, **Piwon lähteeestä**, **Lappajärwen** pitäjän (**Alajärwen**, **Lappajärwen**, **Gwijärwen**) ja **Pietarsaaren** pitäjän läpi. — **Lapuanjoki**, Kuortaneen, Lapuan ja Uudenkaarlepyhn läpi. — **Kyröjoki**, **Ilmajoen** (**Kauhajoki**, **Ilmajoki** ja sen sivujoet **Jalasjoki**, **Seinäjoki**), **Sonkyrön**, **Wähänkylön**, **Mustasaaren** ja **Koivulahden** läpi. — **Wähempiä jokia** on **Laihian**, **Maalahden**, **Närpiön**, **Tenwan** ja **Uronjoet**.

Waa'an läänin kuuluvaiset **Satakunnan** ja **Hämeen** osat, jotka Suomenseltä erottaa **Pohjanmaasta** ja **Hämeenselänteen** pohjainen osa toisistaan, ovat epätasaista, wilunarkaa ja maanwiljelykseen sopimatonta maata, kun siinä on paljo selänteitä, kankaita, järviä ja soita. Paitoin on huhtawiljelystä. Järwisä ja soisaa on rauta-malmia. Sen awaroissa metsissä ajuskelee karhua ja hirviä. Näistä kaukaisista metsistä saawat rantamaan kaupungit laivanrakennus-aineensa.

**Wuorista** mainittakoon **Rouhimäki** (787 jalk.) ja **Laajawuori** (760 jalk.), molemmat lähellä **Syväskylää**, korkeimmat tässä läänissä. — **Wesiä:** **Satakunnan** osan läpi juoksee **lounaisen** wesiä pohjoinen haara, joka tulee äsken mainitusta **Piwonlähteeestä** etelään päin **Ätsärinselän** (512 jalkaa korkealla) ja **Toiweden** (**Wirtaan** kirkolla) läpi ja sitten itään päin **Wisuweden** (**Turun** läänin rajalla) ja **Tarjanteen** läpi, johon **Pihlajawesi** juoksee. Sitte kääntyy wesi etelää kohden ja saa lisäksensä **Keuruuselän** (105), josta wesi juoksee **Mäntän**, 21 jalkaa korkeaa, koskea alas (**Hämeen** läänin rajalla). — **Hämeen** osassa juoksewat **Päijänteen** wesiä pohjaiset **lisäwedet**, jotka **Wiitasaaren** pitäjässä **Kolimajärwen**, **Kiwijärwen** ja **Wuosjärwen** kautta kootuntawat läänin suurimpaan järween, tuohon 326 jalkaa korkeaan, 6 penikulmaa pittää **Keiteleeseen** (77). Tästä **Kuhnamoon** (71) juoksewa wesi saapi **lisäwesiä** **Maarakosken** kautta, joka juoksettaa **Saarijärwen** wesiä ja laskee **Kuusankoskea** **Saraweteen**, **Lankaan** kirkolla. Siihen tulee, **Tarwalankoskea**, suuri **lisäwesi** **Kuopion** läänistä ja siten juoksewat yhtyneet wedet **Kuhankosken**, **Leppäweden** (70) ja **Saapakosken** kautta 262 jalkaa korkeaan **Päijänteesen**, jonka pohjaisin osa kuuluu tähän läänin.

**Bohjanmaalla:**

**Kokkola**, merenlahden rannalla, melkoinen kauppa, ylä-alkaiskoulusta, tupakkitehdas; 1,900 asuk.

Perustettu w. 1610. — **Korpisaari**, Kruunukylässä, w. 1631 rakennettu, mutta nyt hävitetty mielivikaisten sairashuone.

**Pietarisaari**, lähellä merta, Pietarisaaren pitäjässä, melkoinen kauppa, luujauho- ja tupakkitehdas, kuuromykkinen koulu, 1,900 asuk.

Kreivin leski Ebba de la Gardie, omaa sukua Braahe, perusti tämän kaupungin w. 1653, entisen, Pinnonäs nimisen, kuninkaankartanon tiluksille.

**Uusi-Kaarlepyy** eli Joensuu kaupunki, Lapuanjoen suulla, vähäinen kauppa; 1,000 asuk.

Perustettu w. 1617. Oli vähemmän aikaa (vuodesta 1648) Pohjanmaan maaherran asutopaikka. — **Uusikartano**, tupakkitehdas, — **Keppo**, öljymylly, — **Sandnäs**, lasitehdas, — **Juutas**, sotatanner syyskuun 13 p. 1808, luudenkaarlepyyn pitäjässä. — **Kimo**, rautapruuki Wöyrin pitäjässä. **Drawainen**, kylä Wöyrin pitäjässä; tässä oli 1808 syyskuun 14 p. kova tappelu. Masuuni- (raudansulatus-)laitos.

**Baasa**, Mustasaaren pitäjässä, palaisen matkaa merenlahdesta. Siinä on howioikeus ja kuvernööri, vaihetuskonttori, gymnasii, ylä-alkaiskoulusta ja monta muuta koulusta, pumpulitehdas ja muita tehtaita; melkoinen kauppa; 4,100 asuk.

Perustettu 1606. Paloi kokonaan elokuun 3 p. 1852 ja siirrettiin Nikolainkaupungin nimellä Klemettisaaren niemelle, 7 wirstaa entisestä paikastaan ja lähimmäksi Brändön laiva-satamaa. — **Kors-holma**, Baasan wiereessä, entinen kuninkaan farjakartano linnaansa, Pohjanmaan maaherran asutopaikka (w. 1674—1773), maanviljelyskoulu. — **Koltti**, vähäinen werka-tehdas Wähäsäläkyrössä. — **Grön-wik**, lasitehdas, Mustasaaressa. — **Berga**, lasitehdas Pirttilässä. — **Orismala**, rautapruuki Isojakyrössä. — **Kapuentylä**, samassa pitäjässä, sotatappelu w. 1714. — **Östermyhra**, Seinäjoen rannalla Urajoella, kruuti- ja rautapruuki. — **Lapuan Isokylä** (Lapuolla), **Kuonan silta**, **Salmi**, **Alawus** (Kuortaneella) ovat mainioita 1808 vuoden jodasta.

**Kasinen**, meren saarella, Närpiön pitäjässä; oivallinen satama, paras Bohjanmaalla; vähäinen kauppa; silakanpyyntö on pää-elätusteino; 700 asuk.

Perustettu w. 1785 ja aiwottu yhteiseksi merisatamaksi eteläiselle Bohjanmaalle. — **Benwik**, lähellä kaupunkia, wajassti-tehdas, — **Granfors**, paperi- ja wajassti-tehdas, Närpiön pitäjässä.



Mistiinan kaupunki, meren niemellä Lapwäärtin pitäjässä; sopiva satama; etewimpiä kauppa-kaupunkeja Suomessa; pumpulitehdas; 2,300 asuk.

Kreiwi Braahen perustama w. 1649. — Mariefors, nahka-tehdas Lapwäärtin pitäjässä. — Myllykoski, Sollaajoella, kaakelitehdas.

Hämeessä:

Jyväskylä, Laukaan pitäjässä Päijänteen pohjaisella rannalla; alleisopisto, kansakoulun-seminaari, öljymyly; 1,200 asuk.

Sai kaupungin-oikeudet w. 1837. — Tarwaala, maanviljelyskoulu, Kivinki, rautapruuki Saarijärvellä. — Karstula ja Pintulahti, Saarijärvellä, joissa kiivaita sotatappeluita pidettiin 1808 wuoden sodassa. — Saarikoski, rautapruuki Viitasaarella. — Kosken-jaari ja Pengenkoski, rautapruukkeja Kuivasmäellä.

Satakunnassa: Inha, rautapruuki Ruoveden pitäjässä (Ätjärissä).

3. Turun ja Porin lääni Ahvenamaan kanssa koskee Stämereen ja Pohjanlahteen (Rauman mereen).

Wärsnais-Suomi on Suomenmaan lounainen osa, josta Mihnieniemi (Wärknäs) pistää luodetta kohden ulos mereen. Sen läpi kulkee monta, lounaan päin loimenevaa selännettä. Sisemmät osat ovat tasaisempia kuin rantamaa, joka samoten kuin pohjainenki osa, on wuorista ja kallioista. Rantamaa ja sen kallioeräinen saaristo ovat Suomen wiljawimpia, parahin wiljeltyjä ja kansakkaimpia osia, waikka wiljelys-alat ovat pieniä ja maa enemmän kowanlaatuista. Lempiä ilman-ala jouduttaa nisun ja kaswattaa tammeja ja muita, maassa harwakelta kaswawia puulajeja. Uudenkartanon rusthollisissa Mläneen kappelissa Pöytänpään pitäjää on maamme suurin, ykfinäisen miehen tekemä puutarhalaitos (Huwitus). Lähellä Turkua elätetään mesiäisiä eli kimalaisia ja silkkimatoin hoitoa on menestyksellä koetettu. Awaran saariston ympäristöillä ovat hyvät kalawedet. Turun seuđuilla on harmaa (graniitti-)kiwi tiiviä ja saadaan silittämällä eli laahamalla kauniisti kiiltämään. Pitkin eteläistä rantaa, Turusta Uuteenmaahan päin, on paljo kalkkimaata; Parasten (Ålön saarella) ja Remiön pitäjissä poltetaan paljo kalkkia. Rauta-kiweä löytyy monin paikoin (esim. Charlottebergissä, Baggbölesä ja Wihiniemessä Perniön pitäjässä, Nunholmasa Parasten pitäjässä, Hwäsbyhysä Korpon pitäjässä, Hamholmasa ja Strömmän rust-Suomen Maatiede.

hollin tiluksilla Remön saarella, joka on suurin saaristoissa). Turun seuđuilla on kotiteollisuus hywällä kannalla (liina- ja pumpuli-waatteen kutominen). Näillä tienoin rupefi Kristinusko ja siwistys ensin juurtumaan Suomessa (w. 1157). Sen puoliset Suomalaiset, Suunit, owat, oltuansa pitkät ajat Ruotsalalaisten parissa, wilppaampi- ja wirkumpi-luontoisia, toimelliseempia ja kätewämpiä kun ylimaän Hämläiset.

Pohjaisen osan läpi, paikoin pitkin Satakunnan rajaa, kulkee pa-lanen Salpausjälännettä ja siitä, Orijpään kirkon kohdalla, eriwä haara, joka enimmiten on rapakiweä. — **Wesjä: Sinnerjoki.** — **Uudenkirkonjoki**, laskee mereen Uudenkaupungin pohjaispuolella. — **Mynäjäjoki** eli **Masjoki** Mynämäen pitäjän läpi Saaren lahteen. — **Aurajoki** Orijpään kappelista, Pöyhän, Liedon ja Nummen pitäjään sekä Turun kaupungin läpi Linnan-aukkoon. — **Paimionjoki** Someron pitäjämästä Hämeessä, Marttilan ja Paimion pitäjään läpi Paimionlah-teen. — **Salonjoki** Someron pitäjämästä, Riikalan ja Ustelan läpi Ha-likon sywään ja kaitaiseen lahteen. — **Perniönjoki**, Kiskosta, osittain rojana Uttamaata wästen.

Satakunnan osa on enimmiten aawaa maata. Läntisen osan läpi juoksee monta rantamaan jokea ja itäisessä osassa (Satakunnanselänteen itäpuolella) lewenewät Kokemäen wesikun-nan läntiseen osaan kuuluvat wedet, kulkien luonnon ihanim-pain seutuun läpi. Läntiset ja eteläiset osat owat wiljawampia ja kansalkaampia kun pohjaiset ja itäiset, joissa on paljo jär-wiä, soita ja tankaita (Hämeen kangas). Laidunmaat owat hy-wiä. Puntalaitumen juustot owat kuuluisat. Metjää on wielä tyllin, paitfi tasamaalla Kokemäenjoen ympärillä. Laaja liuska-tiwi-suoni läy poikki maankunnan. Säkylässä on runsaasti myl-lynkiwi-wuorta. Guittisten ja Jkaalisten pitäjissä on punamultaa; Räsipöössä (Kokemäenjoen suulla) mustaa marmoria. Hawerissa, Hämeenhyrössä, on uudestaan ruwettu rautaa kiskomaan. Wuonna 1855 löyttiin laaja rauta-suoni Suudenmäessä Wampulassa (Guittisten pitäjässä). Porin tienoilla kudotaan paljo pumpuli-tankaita. Etelä osassa sekä warsinais-Suomen pohjaisessa osassa tehdään paljon puu-astioita.

Wuoria: Pohjasta etelään Suomenselän ja Salpausjälännettä wälillä kulkee Satakunnan-jälänne. Sen pohjainen osa Kantaanpään ja Jkaalisten pitäjissä lewenee kuuluisaksi Pohjanlaaksoksi ja Hämeen-

**Kankaaksi.** Siitä itäänpäin lähtewä **Sataraselänne** ylenee ja kapenee **Hämeenkyrösfä** ja kallee eri nimillä (**Watulanharju**, jonka **Kyröskoski** kattailee, **Harjunharju** j. n. e.) **Tamperetta** kohden. — **Wedenjakajana** **Staalisten** ja **Kuoweden** wesiin wälillä on 500 jalkaa korkea kangasmaa, **Juhdinnmäki**. — **Wesiä**: **Karwianjoki**, **Sätkijärwestä** **Kauhajoen** kappelista **Waasan** läänistä, läpi **Kankaanpään** ja **Merikarwian**, jossa se laojenee **Jsojärweksi**. — **Normarkun-joki** eli **Ahlaisten-joki**, mainiosta **Kunintaanolähteeestä** **Satakunnonselänteellä**, **Mouhijärwen** ja **Ulwilan** pitäjän läpi. — **Lamminjoki** yhdistää **Karwian-** ja **Normarkun-**joet. — **Kokemäen** wesiäköön kuuluvia wesiä on tässä läänissä pitkin koolis ja itä rojaa **Waasan** ja **Hämeen** lääninä vastaan monta järweä: **Wisuwesi**, **Tarjannes**, **Sotkansellä**, **Kuowesi**, **Muroseenkoski** **Kuoweden** pitäjässä, **Wankowesi**, **Kuoweden** ja **Messujylän** wälillä, **Mässijärwi** **Pirkkalan** ja **Messujylän** wälillä, ja **Tampereen** koski sekä **Pyhäjärwi** **Pirkkalassa**, **Sorwansellä** ja muita **Wesilahden** järwiä. Kaikkein näiden järwein, **Pyhäjärwessä** yhtyneet, wedet juoksewat **Mokianwirtaa** **Pirkkalassa**, **Kuloweteen**, **Karkun** pitäjässä, josta ne, saatuaansa, **Siurokosken** kautta, pohjaisia lisäwesiä **Kyrön** 280 jalkaa korkeasta, 9 penikulmaa pitkistä, **Staalisten** ja **Hämeentyrön** pitäjän läpi juoksewasta wesiakjosta, juoksewat **Kantaweteen**, **Tyrwään** pitäjässä, ja siitä **Wammaskoskea** **Kieloweteen**, josta **Kokemäenjoki** saapi alkunsa. **Juostesansa** kaarenmoisena **Huittisten**, **Kokemäen** ja **Ulwilan** pitäjän läpi saapi **Kokemäenjoki** eteläpuolelta lisäksensä 12 penik. pitkin **Loimijoen**, joka tulee **Tammelan** pitäjämästä **Hämeen** läänissä ja juoksee **Loimaan** ja **Huittisten** pitäjän läpi. Siihen yhthyy **Punkalaitumenjoki**, lähellä **Huittisten** kirkkoa. **Mangossa** etelä puolella **Salpausselännettä** juoksee **Eurajoki** puhdasantapohjaisesta **Pyhäjärwestä** **Euran** ja **Eurajoen** pitäjän läpi; siihen juoksee pohjais puolelta haara **Köyliönjärwestä** **Köyliön** pitäjässä.

**Ahwenamaahan** kuuluu yksi suuri saari, **Ahwenamaan** mantee, ja paljon (noin 80) saaria ja kareja. Sen eteläpuolella on **Itämeri**, länsip. (5:den Suomen penik. lewyinen) **Ahwenameri**, pohjaisp. **Pohjanlahti** (**Raumanmeri**) ja itäp. "Skiftet" niminen, 2:den penik. lewyinen aukko, joka erottaa **Ahwenamaan** saariston (**Brändön**) Suomen saaristosta (**Warissalosta**). Maa on epätasaisista; kiwilajia on tummanpunainen, isosyinen harmaa-kiwi (graniitti) tavallisin. Ilmat owat lauhjat; **Ahwenameri** ei jäädy kaikkina talwina. Jywiä ei saada tarpeeksensa. Niitut owat heinäwiä, ja **Ahwenamaan** (**Föglön** pitäjän) juustot owat kuuluisat. Ralkki- ja rautamalmi-suonia löytyy; rau-

dan kiskominen Sodbn saarella, Jöglösfä, on kuitenkin nyt laannut. Paraita elatuskeinoja on kalastaminen ja metsästäminen (vesilintuin ja hylkeitten pyytäminen). Kauppa ja laiwain kulleminen wuorolla on parahin rahantulo. Usukkaat, jotka ovat ruotsalaisista sukua, ovat siistejä, ahkeroita ja rohkeita (15,000).

Mainittawimmat ja leweimmät autot Ahwenamaan saaristossa ovat: Lappwesi (2½ penik.), Brändbn ja Kumlingin välillä, Delet (2½ penik.), Kumlingin ja Wargatan välillä Worböösfä, Bomarsundin aukko (1 penik.), Worböön ja Ahwenamaan mantereen välillä, ja Signilskärin aukko (1½ penik.), Ahwenamaan mantereen ja uloimpien, Signilskär nimisten karein välillä, wäylällä Ruotfiin (Grislehamn). Ahwenamaan mantereen itäiselle rannalle tunkeupi Lumparen niminen merenlahti. — Wuoria on Orballskint korkein ja muuten mainittawia ovat Kenberg, Sundin pitäjässä, Gethaberg, Finströmin ja Saltwiksborg, Saltwikin pitäjässä. Suku-kumpuja (ättehöggar) on monin paikoin, suurimmat Gobbhyssfä, Finströmin pitäjässä.

#### Satakunnassa:

Porin, Kolemäenjoen etelä rannalla, 3 penik. sen suusta, Ulwilan pitäjässä, Suomen suurempia kauppa-kaupunkeja. Täällä on ylä-alkeskoulu, waihetuskonttoori, suurempi tulitikkutehdas, konepaja ja muutamia muita tehtaita; 6,300 asuk. Kaupungin satama on Näpsböösfä.

Jo w. 1365 sai Ulwilankylä kaupungin oikeudet; kaupunki muutettiin w. 1558 nyhjijelle paikalleen, Wärnesten kuninkaan kartanon tiluksille. — Kuwaslangas ja Kangas, lasitehtaita Merikarwialla. — Raunkkoški, paperi-, wajanssi- ja sawipiippu-tehdas, alapuolella Merikarwianjoen alkua Ifojärwestä. — Sola (Fredriksberg), — Normarkku, — Leineperi (Fredriksfors), rautapruunkeja, — Waswesi, karttatehdas, — Tuoraniemi, lasitehdas, — Sahakoški, öljymyly, Ulwilassa. — Kolemäen pitäjässä, 4 penik. ylöspäin Porista, on wanha ukkokuone, jossa kristinuskon ensimmäinen julistaja Suomessa, piispa Henrik, sanotaan saarnanneen. Sen säilyttämiseksi häwiämästä on sen ympärille rakennettu tiwesiä kehä (w. 1857). — Stryösstöski, pumputitehdas Hämeenkyrösässä. — Maalisten kauppa (w. 1858).

Rauma, wanha kaupunki meren rannalla; melkoinen kauppa, enimmäkseen lehtereillä ja puu-astioilla; kuuluisa pitsin kutomisehtansa; 2,800 asuk.

Sai kaupungin oikeudet w. 1441 ja alkunsa siellä olewasta luostarista. Keski-aiakauden lopulla oli siellä mainio koulu (Collegium Raumense). — Rauntua, rautapruunkeja, lähellä Eurojoen alkua Pyhä-

Järvestä, — **Panella**, karttatehdas, Eurassa. — Lähellä olevalla Rii-  
liönjärvellä sanotaan Lalli niminen talonpoika murhanneen edellä  
mainitun Henrik nimisen pispän.

#### Warsinaiis-Suomessa:

**Uusikaupunki**, meren rannalla; hyvä satama, melkoinen  
kauppa lehtereillä ja puu-astioilla; nahka- ja tupakkitehdas;  
3,100 asuk.

Perustettu w. 1617. Rauhanteko w. 1721.

**Raantali**, vanha, nykyään vähäinen kaupunki meren ran-  
nalla. Täällä valmistetaan paljon pellawa-, pumpuli- ja willa-  
kankaita sekä jalkineita; vähäinen kaupanliike; ruoppakylpylaitos;  
500 asuk.

Täällä olleesta Brigittalaisesta luostarista on kaupunki saanut  
alkunsa (kaupungin oikeudet w. 1443). — **Pirilä**, maanviljelyskoulu  
Raifiossa.

**Turku**, Suomen vanhin ja merkittävin kaupunki, sen siviis-  
tyksen emä, entinen pääkaupunki, vieläki kauppansa ja keinolli-  
suutensa suhteen suuri-arvoisin. Täällä on hovioikeus, Suo-  
men arkki-pispän ja läänin kuvernöörin asunto, waihetuskont-  
toori, gymnaasi, monet koulut, kuuromykkäin oppilaitos, pääpi-  
liaseura, ewankeliumiseura, talousseura, 2 ojennuslaitosta, mo-  
net tehtaat (pumpulin lehräyslaitos, sokeritehdas, usioita tupak-  
kitehtaita, 2 konepajaa, werkatehtaita y. m.); 22,000 asuk.  
Kaupungin läpi juoksee Aurajoki, jonka suulla on Turun linna,  
vanhin linna Suomessa.

Kaupungin alkua luetaan vähää jälempää kun Ruotsalaiset ja  
kristinusko asettuivat Suomeen (w. 1157). Jälkeen suuren palon,  
joka syyskuun 4:nä ja 5:nä p. w. 1827 häwitti melkeen koko kaupun-  
gin, on se rakettu sopiwammalla tavalla. Rauhanteko w. 1743. —  
**Rupittaaalla**, lähellä kaupunkia, on pyh. Henrikin jo vanhaan aikaan  
kuuluisa terweyden-lähde, jonka wedellä ensimmäisiä Suomen kristittyitä  
sanotaan kastetun. Nyt siinä on kylmän weden paranne-laitos ja en-  
tisen suomalaisen puutarhankaswatusseuran puutarha. **Ruissalo**, ihana,  
tammia ja pähtinä-puita kaswawa saari, muinan kuninkaan kartano,  
nyt kuuluwa kaupunkiin; siellä on paljo kaupunkilaisisten huwi-asuntoja  
ja puistoja. — **Lemun-niemi**, kaalosja Turusta, sotatappelu w. 1808.  
— **Dwidja**, Parassilla, muinan tuon mainion Fleming-suvun kartano.  
— **Kantanen Maskussa**, muinan Horni-urosten kartano. — **Pouhi-  
saari** (Willnäs) ja **Saari**, Lemun pitäjässä, myöski wanhoja herran-

kartanoita. — **Vitosten** suuri verkatehdas, Liedon pitäjässä. — **Halisten** maali- ja liitu-myly Nummen pitäjässä. — **Tourula**, lastitehdas Mäneen kappelissa. — **Kärsämäki**, porteritehdas Maarian pitäjässä. — **Katokartano** (Kuusto, Näsegård), rautapruuki, — **Teijo**, masuuni, — **Koski**, masuuni ja wasken sulatuspoja, Perniössä. — **Salon** kauppa (oikeudet w. 1860), — **Mathildedal** ja **Kirjakkala**, rautapruukeja, — **Zuwanfoski**, paperitehdas, — **Inkeri** ja **Iloniemi**, lastitehtaita, Uskelassa. — **Björkboda** ja **Sunnanå**, rautapruukeja, — **Dahli**, masuuni ja rautapruuki, — **Westankärri**, tunnettu 1808 vuoden sotahistoriasta, Kemion saarella, jonka lähellä löytyy 1808 vuoden sotahistoriasa mainitut **Sandöström** ja **Jungfrusund**. — **Kuusluodossa**, Piikkion pitäjässä, on vielä jäännöksiä Suomen paawilaisten piispain linnasta, jonka Gustaa 1:nen hävitytti (w. 1528). — **Seili** (Stjälö), saari Rawon pitäjässä, heikkomielisten hospitaali tahti parannuslaitos (asetettu w. 1619), jossa tähän aikaan waan parantumattomiksi haawatuita heikkomielisiä holhotaan. — **Fortuna**, vähäinen wajanseija sawipiippu-tehdas Keltingin säterissä Rawon pitäjässä. — **Terttilä**, paperitehdas Somerolla. — **Johannislund**, lastitehdas Kiikalassa.

Ahwenamaalla:

**Maariahamina**, Swiby-lahden etelä rannalla, Somalan pitäjässä, 200 asuk.

Pernustettu w. 1859; sai kaupungin oikeudet helmik. 20 p. 1861. — **Starpanå**, w. 1854 häwitetty linna-rakennus Bomarsundissa, Sundin pitäjässä. — **Kastelholm**a, kuninkaan kartano, jossa ennen on ollut linna ja vieläki on sen jäännöksiä, Sundin pitäjässä. — **Degerby**, Föglön pitäjässä, tullikamari. — **Ekero**, Hammarlandin pitäjässä, tullikamari ja raja-postikonttoori. — **Godby**, Finströmin pitäjässä, lafareetti ja koululaitos.

#### 4. Uudenmaan lääni

on 25:den penik. pituinen ja 4—8 penik. lewyinen rantamaa, Salpausselänteen alapuolella, pitkin Suomenlahden rantaa Rymijokeen ja sen läntiseen suu-haaraan asti, lähellä Ahwentskeä. Tässä läänissä on jotensaki kuffuloita ja harjuja, joiden välissä on vähäisempiä tasamaita. Rantamaasta pistää mereen, lahtien välissä, paljo niemiä ja wuorenneniä (esim. Hankoniemi, Porkkala) ja sen edustalla on kareja ja kauniita saaria. Waikka länsipuoleessa on moniaita hietakankaita ja itäpuoleessa paljo suuria irtanaisia kivi-möhläleitä, on maanlaatu enemmiten wiljawa saawimaata. Maata wiljellään taidollisemmasti

kuin useimmissa muissa Suomen maatummissa, johon monet suu-remmat herras-kartanot ovat olleet esimerkinä. Ilman-ala on lauhaa; nisu menestyy, mutta sitä wiljellään vähän. Tammia tapaa paikoin, mutta ne näyttävät ylenhensä Suomessa olevan häviämään päin. Wahteria, niinipuita, saarnia ja muita paremman laatuksia puita kasvaa itsestänsä metsissä. Hedelmäpuut, joita kasvatetaan yleensä, menestyvät hywästi kosteassa meri-ilmassa. Ingon pitäjä on kuuluisa humalan wiljelemisestänsä. Kalastaminen on hyötyisää; Tammisaaren kilohailit (waspuukit) ovat kuuluisia; Rymijosta saadaan lohia. Ralkkiwuori-suoni kulkee pitkin rantamaata Warfinais-Suomesta melkeen Helsinkiin asti; Karjan pitäjässä poltetaan paljon kalkkia. Länsipuoleessa on runsaasti rautakiveä (malmia); hywin rautainen rautakiven-suoni kulkee Pernöstä, Turun läänissä, Tenholan läpi Pohjan pitäjään päin. Raudan kiskomisesta erinomaisempia paikkoja mainittakoon: Djamo, Pohjan pitäjässä, Suomen wanhin malmi-kaiwanto, jonka aikansa mahtawa, kuuluisa talonpoikain kiu-saaja, Erik Fleming, pani w. 1542 toimeen; Nautniemi, samo-ten Pohjan pitäjässä; Jussaari Pohjan pitäjässä; Tuorila eli Ruolonsuomäki, Wihdin pitäjässä; Mankans, Espossa; Sillböle, Lawastby, Munksnäs ja Stanswik Helsingin pitäjässä. Waskea tavataan ja otetaan parissa paikkaa, Drijärwellä Riskossa ja Paawolassa Pohjalla. Ingon pitäjässä on löyetty pihtakiveä (bernsten). Täällä ja Warfinais-Suomessa on enin pruukilaitoksia. Usukkaat, Ruotsalaisia (90,000) ja Hämäläisiä (80,000), ovat kunnollisia maanwiljelijöitä ja merimiehiä, mutta typerän-laisia lähestänsä.

Wuoria: Hämeestä tulee Pohjanseelänne, josta pian (lähellä Hywinkää Nurmijärwellä) haara lähtee eteläänpäin Tuusulan ja Helsingin pitäjän läpi, mutta joka itse kulkee Wihdin, Pohjan, Karjan (Karjan kenttä) ja Pohjan pitäjän läpi, Tammisaaren siwu, Hankoniemeen. Koillis kulman (Sitin pitäjän) läpi kulkee Salpausselänteen osta. Korkein kukkula tässä läänissä on Ketunmäki (386 jalk.) koilliseen päin Elimäen kirkolta. — Weslä: Karjanjoki, Wihdin ja Pohjan jär-wistä, juoksee Karjan ja Pohjan pitäjän läpi Pohjan pitäjän pitkään ja kaitaiseen lahteen. — Siuntionjoki, Pitkalan lahteen. Wantajoki, Popen pitäjältä, Nurmijärwen ja Helsingin pitäjän läpi, laskee puoli penit. Helsingin kaupungista Sörnäisiin lahteen. — Siponjoki, Mänt-

jälän, Tuusulan ja Sipon pitäjän läpi. — Mäntälänjoki; sen suu on Porwoon pitäjässä. — Pernajanjoki eli Koskentylänjoki (Forsby-ä) Lapreskin ja Pernajan pitäjän läpi Pernajanlahteen. — Rymijoki tulee Mikkelin läänistä, kattaisee pohjaisen salpaselänteen ja juoksee, eteläänpäin jekävän kaaren muotoisena, Vitin pitäjän läpi, mutta saatuansa lisäwettä Wuohijärwestä (92), joka myös on kattaisut pohjaisen selänteen, kääntyy se etelää lohden, alas Salpaselännettä (Kestun koskea), ja juoksee sitten pitkin Wiipurin läänin rajaa mereen (Anjala, Ahwentoški).

Uudellamaalla:

Tammisaari, vanhempia kaupunkoja, meren niemellä, Pohjan pitäjässä; kauppa melkoinen; Tammisaaren nahka-formikkaat owat kuuluisat; willan kehruu-laitos; 1,300 asuk.

Mainitaan kaupunkina w. 1515. — Gustafswärn, vähäinen linna Hankoniemellä Tenholassa, perustettu w. 1789, häwitetty w. 1854. Merisotatappelu 1714. — Slogby, Koski ja Trollshöfda, masuuneja Tenholassa. — Fiskari, Pohjan pitäjässä, waski- ja rautapruuki, konepaja ja pienempään teräskaluin tehdas. — Autskog, wasken huuhtolaitos, werka- ja karttuuni-tehdas, — Pinjasten (Billnäs) rautapruuki, Karjanjoen ronnalla, Pohjan pitäjässä. — Kärkelä, wasken sulatuspaja Karjalohjalla. — Mustio (Swartå), Karjanjoen ronnalla, Suomen wanhin rautapruuki, Karjan pitäjässä. — Nafepori, Karjan pitäjässä, muinan kuninkaan kartano, jossa on linnan jäännöksiä, jonka se mainion rikas Bo Jonsson Grip sanotaan rakennuttaneen (w. 1372). — Waakeri (Fagerwit), rautapruuki ja masuuni Ingon pitäjässä. — Djakkala, lasitehdas. — Karffila (Högfors), masuuni ja konepaja, Wisbin pitäjässä.

Helsinki, meren niemellä, Suomen pääkaupunki. Täällä on Kenraalkuvernööri, Keisarillinen Senaati (wuodesta 1819) ja kaikki Suomen hallituksen tähden asetetut pää-wirkakunnat, Aleksanderin yliopisto (wuodesta 1828) ja kaikki sen yhteyteen kuuluwaiset laitokset, moniaita seuroja tiedetten ja taidetten edistämiseksi (tiede-, lääkäri-, Suomalaisen kirjallisuuden-, Suomen eläin- ja kaswitieteen-seura ja Suomen taide-yhteys) ja lääninhallitus. On myös mallikoulu ja naiskoulu sekä monta muuta koululaitosta, moniaita tehtaita. Kauppaliike on, wuotisen rahaliikkeen puolesta, suurin Suomesja (päälle 6 milj. markkaa, mutta tästä tulee wientitawarain osalle waan



$\frac{1}{10}$  osa). 2 oivallista satamaa; Suomen sotalainwain olopaikka. Romeita rakennuksia; 32,000 asuk.

Perustettu w. 1550 Wantaajoen suulle (Wanha kaupunki); siirretty w. 1642 nykyiselle paikallensa Etnänsin niemelle. Täällä (Kampilla) päätettiin 1741—1743 wuotten sota. — Lappwiiki, heikkomielisten parannuslaitos, lähellä kaupunkia, niinkuin Ureilapori, jossa on yli-opiston tähti-torni, kuuluisa ja hywästi rakennettu terweysweben juontipaikka ja kylpylaitos, ja monta komeaa kaupunkilaisten huwikartanoa. — Thölö, sokeritehdas, Saguäs, konepaja, lähellä kaupunkia. — Wanhakaupunki, wärimylly ja sukkatehdas, — Wanta, masuuni Helsingin pitäjässä. — Swedja, Siuntiolla, Fleming-suwun perintökartano; Swedjan Klaus on tunnettu nuijasoban historiasta. — Kellokoski (Mariefors), rautapruunki Tuusulan pitäjässä. — Söderkulla, Sipsosja, maanwiljelyskoulu.

Wiapori, luja linna, puoli penikulmaa Helsingistä, rakennettu 7:lle saarelle, jotka owat: Wargö, päälinna, Iso ja Pikku Itä-Swartö, Länsi-Swartö, Gustafswärd, Longörn ja Löwen. Täällä oleskelee osa Wenäjän sotalainwastoa; 1,000 asuk.

Tätä ruwettiin rakentamaan w. 1749, kreivi A. Ehrnswärdin johdatuksella, jonka hauta on linnanhaltijan talon kartanolla, Wargösfä.

Porwoo, vanha kaupunki, lähellä Porwoonjoen laiskua merenlahteen. Piispan asunto, gymnaasi, ylä-alkeskoulu, kuuromykkäin koulu, moniaita wähempää tehtaita, kauppa melkoinen; 3,400 asuk.

Mainitaan kaupunkina jo w. 1424. Täällä pidettiin Suomen säätyin kokous (waltiopäivät) w. 1809, jolloin Suomen nykyinen hallitus-muoto perustettiin. — Tjusterby, maanwiljelyskaluin tehdas, Porwoon pitäjässä. Mainitusja pitäjässä on syntynyt monta Suomen mainiota sotaherraa, niinkuin tuo 30-wuotisesta sodasta tuttu Torsten Stålhandste Hummelsundissa ja 1808 wuoden sodassa mainio R. J. Adlercreutz Kialassa. — Sellinge, lasitehdas Mäntfälasjä.

Lowiisa, merenlahden rannalla; melkoinen kauppaalike; ylä-alkeskoulu; 2,400 asuk.

Kaupunki perustettiin w. 1745 ja nimitettiin Degerby; sai w. 1752 Lowiisan nimen senaikuisen kuningattaren Lowiisa Urilan nimestä. Oli jonkun aikaa (w. 1743—1778) Rymmin läänin maaherran asuntona. Lähellä kaupunkia, meren puolella, on Swartholman häwitetty linna. — Thorsbyn kylässä, Pernajan pitäjässä syntyi (w. 1512?) kalastajan poika, sittemmin piispa Mikael Agrifola. — Lähellä Roskenthylän (Forsby) pysähtynyttä rautapruunkia Pernajan pitäjässä kaiwettiin jon-

kun aikaa hopeata 16:sta kairvos-kuopassa. — **Strömfors**, rautapruuki Kymihoen rannalla. — **Bärrölä**, kylä Elimäellä, rauhantelo w. 1790. — **Anjala**, säterikartano Elimäellä; kuningas Kaarle IX:s lahjotti sen Piitwifäiselle Henrik Wredelle; nyt on se ruhtinas Menschikowin. Anjalan liitto w. 1788.

**Sämeessä: Perheniemi**, Sitin pitäjässä. Täällä olemasta kalkkiwuoresta sanotaan Birger Saarli tuottaneen kalkkia rakennuttaisjansa Sämeenlinnan linnaa.

### 5. Wiipurin lääni.

Tähän lääniin kuuluu enin osa vanhaa Suomea\*). Eteläpuolella on Suomenlahti ja kaakkoispuolella Laatokka. Maa on yleensä epätasaisista ja tasamaita on harvassa ja ne owat pieniä. Laaksoissa, joista wesi ei pääse juoksemaan pois, on rämeitä, kelpaamattomia soita ja hyllyjä. Maanlaatu Suomenlahden, Laatokan ja Wuoksenjoen rannoilla ei ole juuri huonoa savimaata, mutta muuten on maa, metsättömäin wuorien ja kivilouhikkoin välissä, enimmiten someroista, josta on vaikea saada wiljaa. Kun täällä on paljo kaskea poltettu ja kaskeet siten owat monet wuodet paljaina, on maa monin paikoin synkän ja kolkon näköistä. On kuitenkin paikoin ihania ki seutuja, niinkuin Laatokan rantamaa, josta jyrkkiä ja teräviä wuorenniä pistää ulos weteen. Maanwiljelys ja käsityöt owat huonolla kannalla ja kun asukkaat owat hidaskuontoisia ja tekewät alakuloisina ja wastahakoisina päiwätöitänsä siellä olemisssa monissa lahjotus-kartanoissa, täytyy Wenäjältä tuoda suuria wiljajawaroja ja kaikenlaisia käsiteoksia. Tattaria wiljellään siellä enemmän kun muualla Suomessa, waan ei kuitenkaan erittäin paljon; ja waikka sitä kylwetään tuiti laihaan maahan, saadaan siitä toisinaan 30:s jywä tuloa. Mufasten paras rahantulo on palkkafuormain kuljettaminen, joita wedättäwät kaukaisille seuduille; tämä rahantulo on viime wuosina wähennyt, mutta maanwiljelys sen siaan parannut. Tämän maakunnan ollessa kauwan rajamaana, oli siellä wihollinen muinais-aikoina yhä

\*) Vanhaksi Suomeksi mainitaan sitä osaa maata, joka on Kymihoen itäpuolella ja Sawonlinnan eteläpuolella, s. o. Wiipurin lääni ja etelä osa Mikkelin lääninä; se osa maata, joka ennen wuotta 1809 kuului Wenäjälle.

peljättävänä, ja se lienee osaksi syynä että siellä vieläkin yle-  
 hensä eletään huomifesta paljon huolimatta. Lohen saalis Ry-  
 mijoesa ja lohen ja siian saalis Wuoksenjoesa on runsas;  
 Saima ja Laatokka ovat myös kalaisia. Näissä wesisä on  
 mustia hylkeitä. Itäisissä pitäjissä on suuri sahanliike. Kivi-  
 kunta on runsas: järivistä ja soista saadaan hölmää; löytyy  
 myös marmorina ja kalkkia (monin paikoin, erinomattain Ruskea-  
 lassa, Laatokan pohjaispuolella), fältspatia (Impilahdessa, josta  
 vuosittain wedätetään posliinitehtaasen Pietarissa isot joukot),  
 waskea (runsaasti Pitkärannan kylässä Impilahdessa Koironojan  
 warrella), tinaa (samoten Pitkärannan kylässä), wajanssi-sawea  
 (Parikkalan pitäjässä), lyijyksiweä ja porfyria (Suurisaarella).  
 Suurin osa näitä kaluja wiedään Wenäjälle, johon myös mie-  
 luisesti ostetaan sekä rauta- ja lasitehdasten valmistamaa kalua  
 että graniiti-wuoresta lohkaistuja kiviä (joita erinomattain saa-  
 daan Pyterlahdesta Wirolahden pitäjässä, josta Pietarissa ole-  
 wa Aleksanderin, 98 jalan korkuinen ja 22 jalan paksuinen  
 muistopatsaskin on otettu). Mainittawa on pajun kuorten myy-  
 minen Pietariin. Maantiet ovat hyviä, kuin siellä on olosta  
 rapakiweä, joka maan sisässä pysyy koossa mutta ilmassa mure-  
 nee someroksi. Enin kansa on Suomalaisia, Karjalaiisten sukua,  
 mutta ovat, oltuansa kauwan Wenäläisten parissa, luonnostu-  
 neet heidän mukaansa. Enin osa tunnustaa Lutherin oppia;  
 mutta Suojärwen, Salmen ja Suistamon pitäjäläiset ja Kitelän  
 kappeliläiset Impilahdessa ovat greekan uskolaisia, joita myös  
 on siellätäällä ympäri koko läänin (32,000). Pyhäristin ja  
 Kivennawan pitäjiin on enin Wenäläisiä asettunut.

Wuoria: Pää-selänne on Salpauselänne, joka koillisessa Karja-  
 lassa tulee Kuopion läänistä ja menee Suojärwen pitäjän läpi etelää  
 lohden Tolwajärwen wuorille, jossa se kääntyy luoteeseen ja kappaleen  
 matkan päästä, Korpiselän kappelin kirkolla, palaa takasin Kuopion  
 lääniin, josta se taas lännempää tulee eteläistä suuntaa, Uukuniemen  
 pitäjän läpi Laatokan luoteista rantaa kohti, josta se kulkee lounaista  
 ja läntistä suuntaa Wuoksenjokeen (Imatraan) päin ja Saimon etelä-  
 puolta Kymijokea (Keltua) lohden. Samaa suuntaa, kun se, mutta  
 pohjaisempana juoksee Saimon eteläisen selän katkaisema salpauselänne.  
 Tähän kuuluu vielä: a) Anunkenselänteeseen pohjainen osa, joka lähtee  
 Tolwajärwen wuorilta Wenäjälle ja laajenee hietakankaaksi itäpuolella

Laatokkaa; b) enin osa **Äyräpäänselännettä**, pitkin Wuoksen länsi rantaan Inkerinmaalle; c) Salpausselänteen siivu-haara, etelää kohden, Uudenmaan (Wehtalahden) ja Karjalan (Wirolahden) välissä, Suomenlahteen, jossa se loppuu Mäntylahden nuoren-solaan (mainio nuotten 1741—43 sodasta), ja d) Saiman länsipuolella, Sawonselänteen eteläisin osa, Mikkelin läänistä. — **Wesiä**: Kymijoki wiisiin suineen: **Ahwentoski** (Abborfors), **Pyhtää**, **Suttila**, **Kymi** ja **Korkeakoski**. — Laakiossa Salpausselänteen ja sen samasuuntaisen pohjaisemman selänteen välissä juoksevat **Waltialan** wedet Kymijokeen. — **Juustilanjoki**, Lappweden pitäjästä, kolmin suin Suomenwedenpohjaan (Wiipurinlahden pohjaisin perä). — **Rajajoki** on rajana laakoa kohden (Kaudun ja Kiwennawan pitäjät). — **Suwanto**, järwi Sakkolassa lähellä Laatokkaa. — **Wuoksenjoki**, Saimasta, juoksee Saiman rontaharjun läpi **Imatran** pudoketta Kuokolahden pitäjässä ja sitten kaarenmoisena, leweten paitoin järwiiksi, **Zääsken**, **Antreintirkon**, **Pyhäristin**, **Waltijärwen**, **Käisälän** ja **Käisälmen** pitäjän läpi. **Kanawan** kairwettua (wuonna 1857) poikki **Kiwiniemen**, 375 kynnärää lewän kannaksen, Wuoksen ja Suwannon välissä, joka lähellä **Taiapaletta** juoksee Laatokkaan, pääsee Wuoksen wesi suurempaa tietä Laatokkaan. — **Leskelänjoki** eli **Jänisjoki** juoksee **Jänisjärwen** läpi Laatokkaan. — **Tulimajoki**, **Loimalanjärwen** läpi, Laatokkaan. — **Suojärwi** y. m. itäiset wedet juoksevat **Dnegaan**. — **Tolwajärwi** Melaselkään Kuopion läänissä. — **Winajoki**, **Aunuksenmaan** rajana, Laatokkaan, jonka luoteinen puoli kuuluu Suomenmaahan. — Tähän lääniiin kuuluu myös sen saarisen **Saiman** eteläinen osa, josta **Saiman kanawa**, joka alkaa **Lauritsalasta**, 5 wirstaa itäpuolella **Lappeenrantaa**, kulkee **Saiman** rontaharjun, **Kuijamaajärwen**, **Sostuenjoen**, **Juustilanjoen**, **Juustilanjärwen** ja **Lawolansalmen** (28:jas ja wiimeinen sulku) läpi ja laskee, juostuansa 5 penik., **Wiipurinlahteen**, **kaupungin** ja **linnan** välissä.

**Uudellamaalla**:

**Hamina**, merenniemellä **Wehtalahden** pitäjässä, linnotettu; sotakoulu, naiskoulu; melkoinen kauppa; 3,100 asuk., paitsi sotakoulun seurakuntaa (350 henkeä).

Mainitaan w. 1656 **Wehtalahden** nimisenä; saanut nyhyisen ruotsalaisen nimensä **Fredrikshamn** w. 1723 kuningas **Fredrikistä**, joka, wotta ennen, rupesti sitä linnottamaan. **Rauhantelo** w. 1809. Siinä on kolme esikaupunkia: **Wiipurin esikaup.**, **Gietaniemi** (**Sandby**) ja **Sawiniemi**. — **Kymi**, pitkuinen linna **Kymi**joen itäisen haaran suulla. **Kuotsinsalmi** (**Swenffsund**), **Kymi**joen itäisellä suulla, aiwottu linnotetuksi satamaksi sotalaiwoille, jonka tähden lähellä olewalle **Kotkan** saarelle rakennettiin tarpeellisia huoneita. **Merisota-tappelu** w. 1789 ja 1790. **Suurisaari** (**Hogland**), **Suomenlahdes**sa. (Siinä on **Mäti-**

päälyys niminen, 433 jalk. korkea nuoren kuktula.) Merifota-tappelu 1788. On, niinkuin muutkin ulkosaaret siellä, kalkioinen, hietainen ja hedelmätön; elatuskeinona on kalastaminen, hylkeen pyytäminen ja astusten luotsaaminen.

### Karjala-sja:

Wiipuri, vanha, muinan linnotettu kaupunki, Wiipurin lahden rannalla. Täällä on hovioikeus ja läänin kuvernööri, vaihetuskonttoori, ylä-alkeskoulu, 2 naiskoulua, suomalaisen kirjallisuuden seura, oijennuslaitos ja siihen yhdistetty turvatomain lasten hoitolaitos (Nygårdin maalla Wiipurin pitäjässä), 6 kirkkoa, moniaita tehtaita. Wiipurista wiedään enemmän kun mistään muusta Suomen kaupungista ulkomaalle kauppalua, joka on Ruopion läänin sahoista tuotuja plankkua ja lautoja. Mutta kauppaliike on enimmäkseen ollut ulkomaalaisten käsiissä. Wiipurin kirkkiköt ovat kuuluisat. 12,000 asuk.

Wuonna 1293 perusti Torkel Anuntinpoika Wiipurin linnan, kaupunkia lähellä olevalle saarelle. Se sai kaupungin oikeudet w. 1403 ja warustettiin, Erik Afjelinoika Tottin toimella, muureilla (1477 w. paikoilla). Wiipurin pamaus w. 1495 ja Wiipurin katulyöpy (merifota-tappelu) w. 1790. Esikaupunkien nimet ovat: Pantjarlahti, Pietarin esikaup. ja Wiipurin esikaup. (Neitsyniemi). Vanha Wiipuri (Monrepos, jossa kaupungin arwellaan muinan olleen), lähellä kaupunkia, komea puutarha, jossa on Wäinämöisen wartalo-kuwaki. — Harjus, nahkatehdas, Wirolahdella. — Yksipää, nahkatehdas, — Kirjola, kynttilä- ja saipuatehdas, — Terwajoki, saipuatehdas, — Rookkala, peilitehdas, — Herttuaala, löysi- ja sikuri-tehdas, — Kintteri, öljymylly, — Korpelan-Autio, maanwiljelyskoulu, kaikki Wiipurin pitäjässä. — Peippola, rautakalutehdas, — Talisalo, paperitehdas, — Leistikä, lasitehdas, Uudellakirkolla. — Kyyrölä, hojuweden tehdas, Pyhäristin pitäjässä. — Sumpula, masuuni Kaudun pitäjässä. — Systerbäkki, Wenäjän tiwääritehdas ja siihen kuuluwa Kälwolan masuuni Kivennawan pitäjässä.

Kätkäsalmi, Wuoksen suu-haarain välissä olewalla saarella, linnotettu, käppi Pietarisja kauppaa Karjalan kaluilla, jotka ovat enimmäkseen lautoja, pajun kuoria, woita, kalaa, metsänotuksia ja turkkinahkoja. Tätä kauppaa kulkewat Wenäjän höyrylaimatki; 1,000 asuk.

Lähellä kaupunkia oli wanhuudesta linna, jonka Sigge Lake wahwisti (w. 1295). Wuonna 1310 rakettiin linna nudesta nylhyijelle

paikalleen. Siinä lähellä olewa kaupunki sai kaupungin oikeudet w. 1617. Erinomaisin kaupunki entisesä Käikisalmen läänissä. **Konou-  
saari** (Konowits), saari Laatokassa, Pyhäjärwen pitäjässä; siinä on  
greekalainen luostari, perustettu w. 1393. — **Kurkijoki** (Sloboden),  
Kurkijoen pitäjän kirkonhyla, vähänen kauppa Kurenajan suulla Laa-  
tolan rannalla, Pietariin menewän kauppakaluin warastopaikka. —  
**Suotniemi**, wajansitehdas Käijälässä.

**Sortawala**, Laatokan pohjaisella rannalla; karttatehdas;  
käypi kauppaa Pietarissa; 700 asuk.

Kaupunki on perustettu luultawasti vähää jälkeen w. 1617, ja sai  
kaupungin oikeudet w. 1629. — **Walamo**, saari Laatokassa, Sortawa-  
lan pitäjässä; siinä on greekalainen luostari ensi luolasta, perustettu  
w. 992. — **Pitkäranta**, waski- ja tinatehdas Pitkärannan kylässä  
Impilahden pitäjässä. — **Suojärwi** (S:t Anne), rautapruuki ja mas-  
uuni, Suojärwellä.

**Sawossa:**

**Lappeenranta**, Lappweden etelä rannalla, Lappeen pitäjässä;  
öljymyly; 1,300 asuk. Lähellä olewalla Saiman niemellä on  
entinen linna, nykyään kasarmi ja waimonpuolien oijennus-lai-  
tos (235 henkeä).

Mainitaan kaupunkina w. 1656; saanut kaupungin oikeudet w.  
1727 ja 1816. Kaupunki oli ennen lähempänä linnaa. Sotatoppelu  
w. 1741. — **Lawola**, wajansitehdas, Lappeen pitäjässä. — **Taawetti**,  
(Dawidestad) Luumäen pitäjässä, aiwottu rajalinnaksi w. 1793, mutta  
jäänyt fillensä. — **Kärnäkoski**, wuorensola Sawitaipaleella; sotatap-  
pelu w. 1788. — **Lauritsala**, lastauspaikka Saiman kanawan pohjais-  
päässä.

**Hämeessä:** **Walkkala**, tuttu siitä kowasta sotatappelusta, joka huh-  
tikuun 29 p. w. 1790 pidettiin lähellä pitäjän kirkkoa.

## 6. Kuopion lääni.

Maa on yleensä epätafaisista (kaltaisia laaksoja jyrkkäin,  
metfättömäin ja teräwä-kulmaisten selännetten välissä) ja poh-  
jaispuolinen osa wuorisempaa kuin eteläinen. Karjalan wuoret  
owat korkeampia, mutta loiwempia, kuin Sawon, ja niissä on  
enempi penkereitä. Monet niistä owat yleensä peitettyt mullalla  
ja metsäiset, sekä paikoin wiljeltäjä ja asuttuja. Täällä on paljo  
ja suuria wesiä, jotka kuuluwat osittain Saiman osittain Päi-  
jänteen weskuntiin, samoten rämeitä, soita ja newoja, jotka mo-

niaat owat niin wetelbitä, ettei niitä pääse kulkemaan, muuten kun portaita myöten; usein talwellaikin pääsee niitä ainoastaan sukilla kulkemaan. Maan luonto on yleensä kivistä, hietaista ja liejusawista, joka waatii paljon työtä. Paikoin on wiljawaampaaki musta-multaista maata, mutta usein liian kivistä. Kasken ja soiden wiljelemisellä saadaan suurimmat jyvä-warat, jotka tawallisina vuosina täyttävät tarpeen; mutta syöhdään silloinki paikottain surwoleipää. Perunoita ei wiljellä niin paljon kuin muissa osissa maata. Karjanhoito on sangen hyödyttävää ja täältä wiedään paljo woita Wiipurin lääniiin ja Wenäjälle, johon nyt on likempi ja sopiwampi itäisestä Suomesta kuljettaa kauppalua, kun ennen oli länsi-rannan kaupunkiin. Hewoset hoidetaan hyvästi ja owatki hyviä. Enin osa heiniä saadaan wiljellyistä soista ja sara-niituista. Kaskena ollehillä palo-mailla on laidun oivallinen; mutta niitä ei käy niittäminen kun owat kiviisiä. Metsänwiljaa on jotensaki. Tawataan joskus hirwiäki, toisinaan ekhyneitä peurojaki. Metsänwiljaa ja metsän-eläinten nahkoja ulottuu kaupaksi. Suurimmasta arwosta nyky-aikoina owat ijan-ikuiset metsät, joista sahat walmistawat paljon plankkua ja lautoja, joita, koskein perattua ja salku-laitosten rakennettua, käypi wesiä myöten kuljettaa Wiipuriin. Kivikunnan aineista löytyy waskea Mlomantsissa (Mäntywaarassa arwellaan löytyvän runsaasti) ja Pielisjärwellä, rautaa (pitkässä Mahosenmäessä Nilissä, usioissa kairwoksissa Mlomantsissa sekä järwissä ja soissa), kalkkia, wuolu-kiweä (josta patojaki tehdään), tahko- ja mylly-kiwiä. Suomalaiset asukkaat owat Karjalais-sukukuntaa, joka, taipuwampi kun Hämäläis-sukukunta wieraisiin tapoihin, on mukautunut itäisten naapuriensa mukaan. Uskonoppinsa suhteen on enin osa Lutherilaisia; greekan uskonopin tunnustajia (7,000) on enimmiten tähän kuuluwassa osassa Suojärweä, sekä Mlomantsissa ja Liperissä.

Wuori-jonoja: 1) osa Suomenseltää, pitkin Pohjanmaan rojaa; 2) Sawonselänteen pohjoinen osa, länsi Sawon läpitse; 3) Karjalanselänteen pohjoinen osa, koillis Sawon ja keski Karjalan läpitse; 4) osa Salpausselännettä, jota juoksee Wiipurin läänistä Mlomantsin läpi, ja yhdyttyhänsä Karjalanselänteesen Seltikessä etelää kohden Tohmajärwen ja Riteen läpi takasin Wiipurin lääniiin; 5) Koli, pitkin

Pielisjärwen luoteis ranta. Yksinäisiä nuoria mainittakoon: Pöllömäki, Sisalmessa (839 jal. kor.), Kulwenmäki (765 j. l.) ja Sallisenmäki (749 j. l.); Wesämäki (725 j. l.) Kautalammillä, ja Ohimäki (713 j. l.); Soukamäki (797 j. l.) Kuopion pitäjässä ja Pujomäki, lähellä Kuopion kaupunkia; Nilsiässä, Savon ja Karjalan rajalla, Pisavuori (600 j. l.), jossa on mainio luola ja nuori-kristalleja, muinan rajamerkki Wenäjän ja Ruotsin välillä; Liperissä Pyhtinwaara, korkein niillä tienoin Karjalaa, Martowaara ja Timowaara, jotka näkyvät 2:n 3:n penikulman päähän; ja monta tukkulaa pitkin Pielisjärwen pohjaista ja läntistä ranta. — Wesiä: a) Päijänteen wesikuntaan kuuluvat, yhäihin juoksevaiset, Pielawesi, Nilakawesi (82), Jiswesi, Konnewesi (86) ja Kynsiwesi, joista wesi juoksee Waasan läänin järviin. — b) Saiman wesikunnan läntiset lisäwedet alkawat monista lähteistä juoksevista wesistä, jotka, pohjaisesta Koljonwirran ja Sisalmen kautta, idästä Paloisten kosken ja länneestä Kihlosalmen kautta, kolumwat Poroweteen Sisalmen pitäjässä, josta wesi Peltosalmen ja Nerkkosalmen kautta juoksee Onkiweteen (54), ja siitä Wiannontoskea (sulku-laitos) Maaninkaweteen ja siitä Ruokowirtaa (nyhjään valmistettua kanawaa) 275 jalan korkoiseen Kallaweteen. Tämä suuri järwi, jonka molemmat selät yhtywät toisiinsa Kelloniemen ja Toivalan välillä olewassa salmessa, saapi Jännewirran kautta lisä-wettä Sotkamon rajalla olewista wesistä, jotka juoksewat Sisalmen ja Nilsiän läpitse ja owat: Sywäri (57), Wuotjärwi, Jukkaoski, Muurnewesi ja Juuruswesi (59). Kallawedestä juoksee wesi etelää kohden Leppäwirran pitäjään Puutosalmen kautta Koirusweteen ja siitä Konnuoskea Unnukaweteen ja siitä Warlanksen kautta Äimisweteen (42), Mikkelin läänissä. Kallaweden lisä-wesiä, paitsi äsken nimitettyjä, mainittakoon Wehmasalmi Suwaswedeestä (60), josta wesi juoksee kaakkoasi kohden Kaawiweteen ja Juojärween (61) ja siitä Palokinkoskea, lounaa kohden, Seinäweteen Mikkelin läänissä. — c) Saiman wesikunnan itäinen päähaara juoksee Wenäjänmaasta Ruunajärween, siitä Pantajärween, johon Jonkeriujärwi, Karjalan koillis kulmasta, laskee wetensä, ja sitten Lieksanjokea suureen Pielisjärween. Siitä juoksee Pielisjoki, johon Koitajoki juokuttaa wettä Koitereesta (49), Melaselästä, Nuorajärwestä, ja muista Miantsin sydänmaan wesistä, ja sitten laskee Pielisjoki Pyhäselkään Liperissä, josta wesi Rääkylänniemen ympäri juoksee Orweteen Mikkelin läänin rajalla. Wiimeksi mainittuun laskee pohjaisesta Komperonjoki Wiinijärwestä Liperissä, jota ennen vastaanotti Söyhtiäisen weden, joka nyt laiwettua kanawaa suoraan juoksee Pyhäselkään, ja kaakosta Puhjoistenwirta Pyhäjärwestä Kefälähdessä Wiipurin läänin rajalla. — Metrijärwi, läänin itäisimmässä nurkassa, kuuluu Onegan wesiin.



## Savossa:

**Kuopio**, kauniilla paikalla, Kallaveden molempain seikain välissä olevalla niemellä, läänin- ja hiippakunnan-hallituksen istuin. Siinä on waihetuskonttoori, gymnaasi, ylä-alkeis- ja naiskoulu sekä kuuromykkäkoulu, nahkatehdas; 5,000 asuk.

Perustettu w. 1776; saanut meri-kaupungin oikeudet w. 1858. — **Lewäsen** maonwiljelystoulu liifi kaupunkia. — **Julkasten** eli **Juwan** (*Strömsdal*) rautapruuki, — **Palonurmi**, rautapruuki, — **Urimalahdi**, Suomenmaan wanhin jo lautettu rautapruuki Niisjän pitäjässä. — **Jisalmi**, kaupala (1860) Haukiniemellä. — **Jyrkkälösti**, rautapruuki ja masuuni, — **Salahmi**, rautapruuki ynnä Niisfilän ja **Dötölösten** masuunit, Jisalmessa. — **Warkaus**, rautapruuki ja wäihäinen konepaja, — **Palala**, karwauk-laitos, Leppäwiroilla. — **Korkeakösti**, rautapruuki Pielamedellä. — **Toiwala**, Kuopion kohdalla, ja **Wirta-silta** Jisalmessa, mainiot 1808 wuoden sodasta.

## Karjalassa:

**Joensuu**, Pielisjoen suulla, Liperin pitäjässä; ylä-alkeis-koulu; 900 asuk.

Perustettu w. 1848; sai merikaupungin oikeudet 1860. — **Panlakösti**, rautapruuki, Pielisjärwellä. — **Serajoki**, lautettu waskipruuki Mlomantsissa, Pielisjärwen rannalla. — **Käenkösti**, rautapruuki, — **Wöykö**, masuuni, Mlomantsissa. — **Wärttilä**, masuuni ja rautapruuki, — **Kattilaukösti**, rautapruuki, Tohmajärwellä. — **Anttola**, werlatehdas Liperissä. — **Jukajoki**, rautapruuki Kontiolahdella.

## 7. Mikkelin lääni

on niin täynnä järwiä, ettei sellaista ole monta paikkaa maailmassa. Kun siinä yhä on, toinen toisensa wieresessä, järwen selkiä, lahtia, salmia, niemiä, saaria, kulkuloita ja metsäisiä rantoja, on se maakunta monin paikoin, niinkuin monet muutki seudut keski Suomessa, ihanimpia ja kauniimpia maan päällä. Järwien välissä, jotka kuuluwat toiset Päijänteen, toiset Saiman weskuntaan, on wuorottain soita, rämeitä ja kivistä hietamaata, jota monin paikoin ylenee etelää ja kaakkoa kohden juoksewiksi harjuiksi. Laaksot owat täällä (ala-Savossa) lewämmät ja awonaisemmat kun pohjaisessa Savossa. Kun maanlaatu on laihaa ja niittuja on wähän, täytyy täälläki suon ja kasten wiljelemisellä hankkia eloa. Moniaan wuoden wiljeltyä jätetään

Suomen Maatiede. 4

kaškima (halme) kaswamaan ruohoa, joka ensi vuosina kaswaaki hywästi ja wäkewää, mutta näin tawoin laihtunut maa seisoo sitten monet wuodet paljasna ja hyödyttönnä, ennenkun se taas rupeaa metsää kaswamaan. Pohjais-, itä- ja keski-osiissa wiljellään tattaria. Hamppuja wiljellään joffi. Karjanhoito on suuresta arwosta. Karjalan, Sawon ja Hämeen hewoiiset owat mieluisia ei waan omassa maassa, mutta Wenäjälläki; ne hoidetaan hywin hywästi ja jääwät harwoin elosta osattomiksi, waikka sitä wähäkin olisi. Järwet owat kalaisia (enimmin saadaan muikkuja ja kuhia); Saimassa asuskelee lohiaaki ja hylkeitä. Sahat owat suuresta arwosta. Kivikunta näyttää olewan köyhää; järwi- ja suomalmia löytyy kuitenki, kuin myös kalkkia. Wiime wuotten kosken-perkauksesta on ollut suuri hyöty ja aikaa woittain on Saiman kanawa hankkiwa uusia keinoja warallisuuteen itä Suomelle, jonka asukkailla ei ole ollut juuri suurta kehotusta laajentamaan maanwiljelystensä ja muuta keinollisuuttansa, kuin on tähtynyt kulkea pitkät ja waiwaloiset matkat kaluansa kaupitellaksensa. Sawolaiset owat, niinkuin muutti Suomalaiset, huolettomia; mutta, kerran asiaan tartuttua, owat he uutterat ja wäsymättömät.

**Sawonselänteen** eteläinen osa on pää-wuorenjono. Se tulee Kuopion läänistä ja juoksee keskeä läänin (Pieksämäen, Mikkelin ja Kristiinan pitäjään läpitse) Wiipurin lääniin. Paitsi tätä mainittuun: a) kaakkois osassa tuo kaunis **Punkaharju**, wähäisellä, jyrkkärantaisella saarella Pihlajaweden ja Puruweden välillä, Kerimäen pitäjässä; siitä on awara ja erinomaisen kaunis näkö-ala; b) lounassa pohjaisen salpaselänteen osa; c) yksinäisiä wuoria, niinkuin **Kempiumäki** (807 j. t.) Joutsan pitäjässä, Päijänteen rannalla; — **Waaterwuori**, pohjaisempana Korpilahden kappelissa (758 j. t.), — **Röyksiwuori**, Kantasalmessa, niin nimitetty erästä roswoista, jonka sanotaan siellä olekselleen suuresa luolassa; — **Kirjakallio**, Kristiinan pitäjässä, järwen rannalla, johon meritse matkustawaiset ennen aikaan tawallisesti hakkasimat nimensä, — tuo järwen puolelta jyrkkä **Pinnawuori**, Sulkawassa, jonka tasaiselle kullulle sanotaan linnaa ruwetun rakentamaan, mutta wuorenhaltia oli muka yöllä wyörittänyt alas sinne päiwällä kuljetetut kivet. — **Wesiä**: 1) länsipuolella Sawonselännettä: a) Päijänteen itäiset lisäwedet, jotka juoksewat Pieksämäen, Kangasniemen, Mikkelin, Hartolan ja Sysmän pitäjään läpi, ja joissa tawataan **Kyywesi** (89), **Kyytoški**, **Puulawesi** (90), **Kälätoški**, **Suontiejärwi**,

**Bihurinkoski, Nantawesi, Jääsjärvi**, josta **Kostipää** ja **Tainionwirta** lähtewät juoksemaan. Puulawedestä juoksee myös wesi, etelää kohden, **Rissankosken** kanavan kautta **Mäntyharjuun**, ja **Mäntyharju**sa laskee **Juolawesi** (91) **Woiikosken** kautta **Wuohijärween** (Mudenmaan läänissä) ja **Kymijokeen**. — 2) **Sawonselänteen** itäpuolella: **Kuopion** läänistä juoksee: a) **Kallaweden** wesi, länsipuolella suurta **Soisalon** saarta, **Warkauksen** kosken kautta **Enonweteen** eli **luoteiseen Saimaan**, johon kuuluu **Nimisevesi, Joroistenselkä, Joutsenwesi, Haapawesi** **Nantafalmesa** ja **Haukiwesi**; b) **Kaawin** wesi, **Soisalon** itäpuolella, **Heinäweden** (62) ja **Kermakosken** kautta **Joutsenweteen**; c) **Driwirta**, joka juoksuttaa **Saiman** koillisia wesiä **Enonweteen**, jonka eteläisestä osasta, eli **Haukiwedestä**, wesi laskee **Haapasalmen** ja **Kyhröwirran** kautta, **Sawolinnan** ohitse, **Pihlajaweteen**, johon myös **Puruweden** kirkas wesi, **Punkoharjun** ohitse kulkewan **Puunafalmen** kautta juoksee, ja joka sitten **Haapaweden** **Puumalassa** ja **Puumalansalmen** kautta laskee eteläiseen **Saimaan**, joka monin saarineen ja niemineen muodostuu moniin selkiin, niinkuin **Luonteriwesi** pohjaista kohden, **Juwan** pitäjässä. **Kuopion** läänin rajalla olewa **Driwesi** on **Raiuskosken** kautta etelän puoleltaki yhteydessä **Puruweden** eli keski **Saiman** kanssa.

**Wanhaan** aikaan erotettiin **Sawo** **Jsoon-** ja **Wähään-Sawoon**. **Wähään-Sawoon** kuului **Sawonmaan** koillinen puoli eli nyhlyiset **Sisalmen, Miltän, Kuopion, Pielaweden, Leppäwirran, Joroisten, Nantafalmen, Kerimäen** ja **Säämingin** pitäjät. **Loppu** kuului **Jsoon Sawoon**, johon myös **Nantalammen** pitäjäksi luettiin.

#### Sawosja:

**Sawonlinna, Haukiweden** ja **Pihlajaweden** yhdistys-paikoilla olewalla saarella, **Säämingin** pitäjässä, ylä-alkeskoulu; 1,000 asuk.

Lähellä kaupunkia, toisella saarella **Haapasalmesa**, on linna, jonka **Erik Alfelinpoika Tott** perusti w. 1475 ja nimitti **Olofsborg** (s. o. **Ulinlinna**). Kaupunki sai kaupungin oikeudet w. 1816. — **Haapaniemi**, **Haapaweden** rannalla **Nantafalmella**; tänne perustettiin w. 1781 sotakoulu, joka oli toimesa wuoteen 1818, jolloin tulipalo häwitti huoneet, ja koulu siivettiin **Saminan** kaupunkiin. — **Parvumäki**, **Nantafalmella**, sotatappelu w. 1789. — **Punkoharju**, kruunun puisto, — **Enonkoski**, wesisaha, — **Kangasjaari**, potelitehdas, **Kerimäellä**. — **Puumalan salmi**, waltakuntain raja wuodesta 1743 wuoteen 1809; meri-sotatappelu 1789. — **Suutokoski**, rautapruuki ja masuuni, **Joroisissa**.

**Mikkeli**, **Saiman** luoteisen lahden rannalla; lääninhallituksen istuin; 900 asuk.

**Mikkelin** kirkonkylä sai kaupungin oikeudet w. 1838. Määrättiin

w. 1843 lääninhallituksen istuimeksi. — **Porrassalmi**, ahdas vuorensola, kaakkoon päin kaupungista; sotatappelu w. 1789. — **Otawa**, maanviljelyskoulu, — **Sakkala**, nahkatehdas, Mikkelin pitäjässä. — **Braahenlinna**, Kristiinan pitäjässä, muinan tuninkaan kartano; täällä on vielä jäännöksiä kreivi Braahen (w. 1640) alkamasta, waan kesken jääneestä linnanrakennuksesta. Tässä pitäjässä oli Saiman sotalaiwaston toisella osalla olo-paikkansa; toisella taas Wartauksessa tahi Laiwanlinnaassa Kuopion läänissä. — Wenäläiset kiiwattimat 4 kanawaa, Kutwelentaipaleen, Käyhkän, Kufontaipaleen ja Telataipaleen, saattaaksensa wieraille wesille menemättä, kuljettaa Saiman sotalaiwastonsa Lappeenrannasta Sawonlinnaan; mutta ei niistä enää ole juuri mitään hyötyä. — **Porjaslosti**, rautaprunki, — **Saapaloosti**, rautaprunki ja masuuni Pietšämäellä.

Hämeessä:

**Heinola**, Tyrängön kosken rannalla; ylä-alleiskoulu; 950 asuk.

Kaupunki on Tommolan rusthollin tiluksilla ja sai kaupungin oikeudet w. 1839. Oli Kymen läänin maaherran asunpaikkana w. 1778--1831, ja sitten (wuoteen 1843) Mikkelin läänin maaherran.

## 8. Hämeen lääni.

Läntisellä rajalla on Näsijärwi ja muita wesiä ja itäisellä Päijänne, jonka itäpuolella on waan vähäinen osa lääninä. Wesistä ei ole puutetta, kun, paitsi mainittuja rajawesiä, lounaisen weskunnan itäinen päähaara ja sen lisa-wedet täällä lewiävät, juosten ihanain seutuina välissä. Pohjainen osa ja Päijänteent ranta owat täynnä korkeita ja jyrkkiä wuria ja hietaharjuja, jotka menewät pohjaisesta etelää kohden ja joiden välissä on hietaa-aukkoja ja wesiä. Eteläisessä osassa ei ole niin suuria eikä niin paljo wuria, ja se on muuten parahin wiljelty ja wäki-rikkahin osa lääninä, josta eloa tawallisesti riittää kaupaksi. Pellawan wiljelemiseen on maanlaatu sopiwaa. Längelmäki, Orihewi ja myös Lammin pitäjä owat mainioimpia peltoawamaita Suomessa. Karjanhoito on suuresta arwosta ja muutamain paikoin ainoa rahansaaliin lähde. Laidunmaat owat hywät, mutta talwella pidetään karja yleensä huonossa hoidossa. Läänin eteläisessä osassa kaswaa metsissä wahtera-, saarni- ja pähkinä-puita. Metsät owat yleiseen laajaa, ja sydänmaisissa

asustelee karhuja, susia ja muita metsäneläviä. Hirvet yhä vähenewät; ja waikka niitä ei ole lupa ampua, taitaan niitä kuitenkin wuosittellen joku tappa. Kiwikunnan tawaroita ei ole paljon haettu; mutta kun Someron pitäjään rakennetuissa lasitehtaassa tarwitaan uonkiveä, on sen lähi-tienoilla ryhdytty maan-taiwamisiin, ja Lammelan pitäjä (warsinki Torron seudut) on hawaittu olewan, kiwikunnan suhteen, rikkaimpia paikkoja Suomessa. Muutamain paikoin Lopen pitäjän ja Padasjoen järwissä ja newoissa, on hywin rautaista hölmää (rauta-mul-taa), josta wiime wuosina on ruwettu rautaa walmistamaan; kalkkia (huonommanpuolista) on paikottain. Pohjaisessa osassa saadaan lohtomalla tulen kestäwiä arina-kiwiä uuneihin. Paikoin valmistetaan tahkoja; liuskakiwen suoni kulkee, tullen Turun läänistä, tämän läänin länsipuolen läpi. Pellawan kehruu on Pelläneen ja Sahalahden pitäjissä joltininki. Suomalaiset asukkaat owat Hämläisiä, jotka täällä enemmän kun muualla owat, mielenlaatunsa ja tapainsa suhteen, pysyneet entisellään, waikka 600 vuotta owat olleet Ruotsin wallan alla. He owat hitaat ajatussiisaa, tuike taipumattomat wieraisiin tapoihin, jonka tähden owatti maanwiljelyksessä ja käsittöissä jääneet jälkeen kansalaisyhdistänsä rantamailla. Kesä-aikana, jolloin wuodenwarat owat kokoiltawat, owat Suomalaiset utterat, niin että lepo-aikaa on waan muutama hekki wuorokaudessa, mutta talwet oleskelewat liian jouten, warsinki itselliset eli loiskwäki, jotka eiwät paljo huoli huomisesta ja joita walitettawasti on paljo tässäki maakunnassa. Pirtit owat sisä-maassa tawalliset asunhuoneet, mutta jota lähemmä sivistyneempiä seutuja tulee, sitä harwemmassa on tällaisia sawuhuoneita, joista sawu menee ulos lakeisen (räppänän) ja seiiniin hakattuun aukinten kautta, ja niiden siaan tapaa asunhuoneissa tawallisia takkoja sawu-torwineen ja lasi-akkunoita, ja eläimet owat omisssa huoneissansa, eikä samassa kun ihmiset.

Wuoria: 1) Sämeenselänne tulee Waasan läänistä ja kulkee pitkin Päijänteeseen läntistä rantaa (Sämsän, Pängelmäen, Padasjoen ja Hollolan pitäjän läpi) ja yhthyy sitten Päijänteeseen laakson lounaisloukossa Salpausselänteeseen. — 2) Salpausselänne tulee kaakosta päin Uudenmaan läänistä ja juoksee länttä kohten Hollolan, Hausjärwen,

Lopen, Tammelan ja Someron pitäjän läpi Turun läänin. — 3) Siitä lähtee haara luodetta kohden (Janakkalan, Wanajan ja Hattulan pitäjän läpi) ja menee Hämeenlinnan sivun, jonka eteläpuolella sitä sanotaan Hattelmaan harjuksi. — 4) Turun läänistä (lähellä Tamperetta) tulee Hataraselänne eli Kangasalan harju, korkea ja kaitainen, ja menee Kangasalan ja Pelläneen läpi Hauhon pitäjään. — 5) Luoteisessa osassa kulkee kolikko hietaharju Orhveden ja Nuoweden läpi, katkenneena Nuoweden ja Wisuweden järவில்ä, ja menee Waasan läänin (Kankaanpää Virtaalla). — 6) Päijänteeseen eteläpuolella juoksee, Aikkalan läpi, läntinen osa Salpausselänteen pohjoisesta samansuuntaisesta haarasta, jonka Wäälänjoki kattaisee lähellä Anianpeltoa. Korkeimmat kukkulat tässä läänissä ovat Rappuwuori (697 j. k.) Jämsästä, Kylmäkangas (670 j. k.) Padasjoella, molemmat Päijänteeseen rannalla; Nasimäki (621 j. k.) Wirmalan saarella Päijänteessä, ja Tiirismaa (745 j. k.) Hollolasessa. Päijänteeseen korkeilta rannoilta, Hattelmaan ja Kangasalan harjuilta sekä Warmaswuorelta (pari penikulmaa pohjaan päin Hämeenlinnasta) ja monilta muilta paikoilta on kaunis katsella luonnon ihannuutta. — Westi: a) Lounainen westikunta: 1) Kuorehewesi (106) Längelmäellä, johon Mänttä Keurunselästä Waasan läänistä laskee, juoksee Melasen ja Wilppulan koskein kautta läntisiin rajawestin, jotka ovat: Sotkonselkä, Kuowesi, Murole, Näsijärwi (314 jalkaa korkealla), Tamperekoski (61 jalk.) ja Pyhäjärwi; 2) Längelmäwesi (107), 277 jalkaa korkealla, Längelmäeltä Kangasalle ja Sahalahdelle; saatuaan Wäälän myöten lisäwettä Westijärwestä (108) Kangasalla, juoksee se Kaiwannon kautta Niineesen ja sitten Painosalmen kautta Mallasweteen, johon Kostionwirta laskee Pelläneenwedeestä, johon Längelmäwesi muinaan juoksi nyt kuiwanneen Jharinkosken kautta. 3) Lummene (48), 384 jalk., ja Westijoki (117), 350 jalk., Padasjoella laskevat wetensä länteenpäin Lammin ja Hauhon pitäjän läpi, josta Ilmolanselkä, Kyllinkoski ja Penttilänsalmi sitten juoksuuttawat weden Mallasweteen, josta taas wesi juoksee Apiankoskea ja (9 jalkaa korkeata) Walliakoskea Kautunselkään, Sääksmäen ja Ukaan pitäjän välillä. 4) Pääjärwestä, Lammin pitäjässä, ja 347 jalkaa korkeasta Lopenjärwestä yhtyvät wedet Janakkolasessa, josta ne juoksewat Wanajan läpi, Hämeenlinnan ohitse, Hattulaan, jossa ne Mierolan ja Lepaan (Stjersund) salmien kautta laskewat Wanajaweteen (113) eli suureen Sääksmäenjärkeen, ja sitten Kautunselkään. Siitä juoksee westi, saatuaan etelästäpäin, Ukaan ja Urjalan pitäjistä, lisäwettä, Kuokkalan (9 jalkaa korkeata) koskea Lempäälän ja Westilahden läpi (Sorwanselkä) Pyhäjärween Pirkkalan pitäjässä. 5) Lohjan pitäjästä Uudenmaan läänistä Tammelan (Pyhäjärwen) läpi juoksee Loimijoki Turun läänin. — b) Päijänteeseen lisäwettä on tässä läänissä: 1) läntiset lisäwedet Jäm-

Jänjärwi, Lummene, Westjako, josta Arrakoški lähtee, ja 2) eteläiset, Westjärwi Väätšenjokeneen. Päijänteen kaakkois osasta juoksee Kall-tisen koski Aikkalassa Kuotsalaiseen, Mikkelin läänissä.

Hämeessä:

Hämeenlinna, lääninhallituksen istuin, kauniilla paikalla, lähellä wettä, Hattelmaaharjun juurella olewassa laaksoissa; gymnaasi, ylä-alkeskoulu; 3,100 asuk. Lähellä kaupunkia on muinan mainio Hämeen linna (Kruununlinna), nykyään oijennuslaitos miehenpuolille.

Linna, ijältänsä vanhimmaista lähin Suomessa, on Birger Jaarlin perustama (w. 1249). Lähelle sitä perustettiin kaupunki (vanha kaupunki) w. 1650 ja siirrettiin w. 1778 nykyiselle paikalleensa, Saaren puustellin tiluksille. — Nuutajarwi, suuri lasitehdas Urjalassa. — Jokioisten aateliskartano, werkatehdas, rautapruuki ja vähäinen kone-paja, — Forssa, pumpulilankatehdas, — Wilsberg (Rifferä), kutoustehdas, — Muustiala, entinen kuninkaankartano, nyhjäntään maanviljelysopisto, Tammelassa. — Rautakoski, rautapruuki ja öljymyly, Lopen pitäjässä. — Terwakoski, paperitehdas, Janakkalassa. — Anianpelto, kylä ja markkinapaikka Aikkalassa, Päijänteen ja Westjärwen välissä olewalla kannaksella, Päijänteen höyrylaimain satama. — Mystelän ja Mäkelän kylät, merkilliset nuija-sodasta (w. 1597), — Wieru, rautapruuki, — ja Myllyhoja, öljymyly, Padasjoella. — Juttila, vähäinen werkatehdas Hauholla. — Ewo, metsäopisto. — Kosken werkatehdas, Lammin pitäjässä. — Mäkkilä, Pelkänneellä, sotatappelu w. 1713. — Koskensaari, rautapruuki, Jämsässä.

Satakunnassa:

Tampere, Messukylän pitäjässä ihanalla paikalla, jossa Näsijärwi ja Pyhäjärwi yhtyvät toisiinsa; maan suurin tehdas-kaupunki (pumpuli- ja paperitehdas, karvaustehtaita, werka- ja liinatehdas, konepaja, masuuni y. m.), ylä-alkeskoulu, puutarha Englantilaiisten tawoin; 5,300 asuk.

Perustettu w. 1779; sai wapa-kaupungin oikeudet 1821.

Vuokkila, muinan kuninkaankartano, Kangasalla; oli jonkun ajan (vuodesta 1581) kuningas Cerikin XIV:n lesken Katarina Maunut-taren, joka kuoli siinä w. 1612. — Satapää, Messukylässä, isomainen kartano, sowliaalla paikkaa, wastapäätä Tamperetta. Sen maalla on useat Tampereen tehtaot rakennetut. — Erkkilä, rautapruuki Messukylässä. — Laukko, Kurki-suwun perintökartano. — Kuru (Mygård), rautapruuki Kurun kappelissa Kuowedellä.







Hinta: 60 penniä.





*Maantiede 1.*

D 320

